5. 9. 575

5 Th. 9.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DE ANTIQUA
PICENTUM CIVITATE
CUPRA MONTANA.

Digitized by Google

Digitized by Google

DE ANTIQUA PICENTUM CIVITATE CUPRA MONTANA

MAURI SARTII

MONACHI CAMALDULENSIS

EPISTOLA

Ad V. C.

JOANNEM FELICEM GARATONUM

In Romana Curia Advocatum

CAROLI S. R. E. CARDINALIS SACRIPANTES

A COGNITIONIBUS

Editio altera recognita, & aucta.

Pisauri 1748. e Typographia Nicolai Gavelli.

Superiorum Permiſſu.

Digitized by Google

Digitized by Google

LECTORI CANDIDO.

HAbes, *Candide Lector*, *novam editionem epiſtolæ Mauri Sartii Monachi Camaldulenſis.* De antiqua Picentum Civitate Cupra Montana, *quam auctor ipſe ſecundis curis ornavit, & auxit. Eſt aliquid etiam ab eo immutatum, & correctum ex his, quæ vel non ſatis in priore editione perpenſa fuerant, vel nimis inemendata e prælo prodierant. Prima Cupræ Montanæ indicia prope oppidum Maſſatium agri Æſini obſervavit P. Sartius ſub finem anni M. DCC. XLVI., ſtatimque ea de re ſcripſit ad Garatonum ſuum, amicoſque præterea multos, quibus & exempla miſit antiquæ inſcriptionis apud Ferrantios in eo oppido repertæ, in qua* Pueri & Puellæ Alimentarii Cuprenſes Montani *occurrunt. Sed tamen longiuſculam hanc epiſtolam nec ante Junium menſem anni ſuperioris M. DCC. XLVII. abſolvere potuit, nec ante eum menſem, qui conſecutus eſt, Venetias mittere, Calogerianæ collectioni inſerendam. Quamquam caſu factum eſt, ut, cum epiſtola hæc ad Cl. P. Calogerà perlata eſt, ſuæ illius Collectionis tomus XXXVIII. ſub prælo eſſet, tomus vero XXXIX. nimis diu expectandus fuerit, nec*

 ante

ante kal. Novembris prima hujus epiſtolæ exemplaria ſeorſim ab eo tomo edita, cui tandem inſerta eſt, in publicum exire potuerint. In ea editione dies erat adſcriptus kal. Jul. anni ſuperioris M. DCC. XLVII., quo die ſcilicet ex auctoris manibus emiſſa fuit; ſed eum diem in hac editione abjicere oportuit, ne turpis admitteretur anachroniſmus. Hic porro unam & item alteram Jani Planci V. Cl. ſententiam ex ejus epiſtola, quam habent Ephemerides Literariæ Florentinæ ad diem kal. Dec. anni ſuperioris, ad trutinam revocari contigit, ſed adeo modeſte, & cum tanta honoris ſignificatione, ut vir doctiſſimus, idemque humaniſſimus non id videatur iniquo animo laturus. Nam quod Literariæ Ephemerides Venetæ ad diem X. Februarii hujuſce anni M. DCC. XLVIII. eundem V. Cl., & J. A. Vitalium, Planci amicum, propter vulgatam ab iis inſcriptionem Maſſatienſem, in qua Cupræ Montanæ mentio eſt, ſub neſcio quibus verborum ambagibus notant, & carpunt; id vero ſe inconſulto factum eſſe ſibique ingratiſſimum accidiſſe idem P. Sartius confirmat, qui & Planci doctrinam ſuſpicit, & utriuſque amicitiam plurimi facit.

JO-

JOANNI FELICI GARATONO

IN ROMANA CURIA ADVOCATO

CAROLI S. R. E. CARDINALIS SACRIPANTES

A COGNITIONIBUS

MAURUS SARTIUS

M. CAMALDULENSIS

S. P. D.

I.

VIX dum Maſſatium veneram, cum accepi literas abs te ſane quam amantiſſime ſcriptas, in quibus cum multa de valetudine mea, cujus vel tuendæ, vel reſtituendæ cauſa ſeceſſum hunc Maſſatienſem optaveram, multa de tota ſtudiorum meorum ratione, quam meo hoc repentino conſilio turbatam, ac plane concuſſam arbitrabaris; tum illud poſtulabas ut ſcriberem ad te, ecquid rei ſit Maſſatium hoc, cujus ne nomen quidem fortaſſe ante id temporis audiveras, quæ natura loci, qui ſitus, & numqua ſint hujus loci decora atque ornamenta. Quibus ego ſtatim re-

Digitized by Google

ſcripſi & eſſe me hic libentiſſime, ubi, quantum ex facili conjectura poteram intelligere, meliore in dies valetudine, quam umquam alibi eſſem futurus, & me jam tum omnem expuiſſe animi & corporis moleſtiam, quam Ravennæ, ſub cœlo mihi non admodum amico, ante contraxeram. De ſtudiis vero literarum quod ad te ſcriberem nihil habebam, ac difficile erat quidquam ea de re conſtituere. Cum enim multa eſſent, quæ me hortabantur ne quid potius literis in hoc meo ſeceſſu habere vellem; tum dehortabantur multa, ac plane deterrebant, illudque inprimis quod, & eo veneram, ubi neque ab optimis libris, neque a doctis hominibus ſatis præſidii ad eam rem eſſem habiturus: & jam longo experimento didiceram valetudini meæ cum ſtudiis literarum convenire non poſſe. Vix itaque fore credo, ut majorem operam literis ſim daturus quam quanta neceſſe eſt, ne bellum muſis indixiſſe videar. Sed heus tu, videſis ne me beatum hic futurum putes, neque enim ſatis moleſta occupatio deerit juventutis Maſſatienſis publice in Philoſophia inſtituendæ, a quo ego ſane multum abhorreo.

II.

REſtabat extremum illud ut dicerem de hujus loci, ſitu & natura, ejuſque quandam veluti hypotypoſim concinnarem. Atque in eo etiam facile tibi per me ſatisfieri potuiſſet, ſi id unum mihi propoſuiſſem, ut quæ omnium oculis ſubjecta, & omnium ſermone contrita ſunt, ea ad te ſcriberem, præterea nihil. Quis enim eſt qui, quamvis

vis ſubito, ſi quidem hunc locum ſemel viderit, non copioſiſſime poſſit dicere de bonitate agri circumjacentis, de copia, & excellentia rerum omnium, quibus humana vita ſuſtentatur, & alitur? Unum eſt, quod incommodum videri poſſit, loci ſitus præaltus, atque editiſſimus. Sed præterquamquod difficilem admodum acceſſum non habet, viis nimirum per monticulos alios aliis altiores ſenſim aſſurgentibus, propter eam cauſam tanta eſt hujus cœli ſalubritas, nihil ut ſupra eſſe poſſit. Hinc optima Maſſatienſium ingenia: hinc firmitas, atque is corporum habitus, qui cum in ceteris fere Picentibus, tum vero hic maxime laudari ſolet: hinc denique cultus quidam, atque urbanitas, paulo fortaſſe major quam pro conditione loci; tanta certe, quantam in ejuſmodi oppidulis plerumque fruſtra requirimus. Quam autem opportuno, atque ad aſpectum præclaro loco Maſſatium ſit, haud ſatis verbis dici poſſe exiſtimo. Totus enim in conſpectu eſt, quantum patet, ager Picenus iſte cultiſſimus ab Appenino ad mare Adriaticum, ſi eam partem excipias, quæ eſt Firmum ultra, quo oculorum acies propter longinquitatem vix pertingere poteſt, & is, quem olim Gallicum appellabant, in cujus ora maritima eſt Fanum Fortunæ, & Senogallia, qui ager nunc Piceno adjungi ſolet. Quare, & urbes toto hoc tractu vaſtiſſimo ſane plures, hinc videre licet; minora vero oppida, & caſtra, quæ nullibi fortaſſe frequentius occurrunt, quam in Picentibus, fere innumera; ac præter id Adriatici maris tractum duplicem, ingentem unum, ad cujus oram

urbes

urbes ſunt Ancona, Senogallia, & Fanum Fortunæ, minorem alterum, in cujus ora eſt Lauretum; tum perpetuum Æſis fluvii curſum, qui lato ac ſinuoſo alveo paſſibus ab hinc XVII. mil. Adriatico mari illabitur.

III.

HÆc ego ad te ſcribere poteram, amiciſſime Garatone, & ſcripſi etiam pluribus, ut intelligeres poſſe me hic ita libenter eſſe, ut, nec urbis, ſi quod in me eſſet, nec urbanitatis, quod certe in me ſemper fuit, deſiderio cruciarer. Sed neque his ego eram contentus, & tua mihi petitio alio ſpectare videbatur. Cœpi itaque diligenter inveſtigare, adhibitis hujus loci peritioribus, numquid compertum eſſet de Maſſatii oppidi origine, & antiquitate, numquod vetus monumentum, numquid eſſet in his locis vel natura factum, vel arte, quod eſſet dignum cognitione hominum eruditorum. Sed cum alii alia dicerent, ex omnium ſermone intelligebam nihil hic eſſe, quod vel recenti memoria, vel antiqua opinione admodum illuſtre exiſtimari deberet. Unum audivi apud Ferrantios, quæ familia eſt hujus loci cumprimis conſpicua, & illuſtris, vetus monumentum aſſervari, latinam inſcriptionem in grandi lapide, cujus etiam unum, & alterum exemplum accepi, a viris, ut opinio erat, bene doctis, & harum rerum peritiſſimis, olim exſcriptum, quod erat hujuſmodi.

IMP.

IMP. CAESARI
DIVI. HADRIANI
PARTHICI. NEPOTI
DIVI NERVAE PRONE
POTI. L. AELIO. HADRI·
ANO. ANTONINO. AVG
PIO. PONTIF. MAX. TRIB
POT. XII. IMP. II. COS. IIII
P. P. P. VERL. ET P. VEILAT
.... RENTORI
C. VIBIVS. ENOES. MON. PONT

Exſcriptoribus parum accuratis præter graviſſima menda, quæ in poſtremis verſibus hujus inſcriptionis nobis obtruſerant, L. AELIO pro T. AELIO verſu ſexto excidit, quod nulla ratione ſuſtineri poteſt. Eccui enim obſcurum eſt Antonino Pio Imperatori, ad quem hæc inſcriptio pertinet, Tito prænomen fuiſſe non Lucio? Sed poſtremi tres verſus hujus inſcriptionis multo etiam fœdius corrupti erant. Angelus Tacchius, Presbyter Maſſatienſis, qui primus omnium, ut opinor, hanc inſcriptionem exſcripſit *Publium Verlium* neſcio quem, & *Publium* item *Veilatium*, Patronos, ſeu Curatores oppidi Maſſatii, quibus *Cajus Vibius Enoes* honoris cauſa hunc titulum poſuerit, videre hic ſibi viſus erat, ut ex ejus ſchedis intellexeram: nihil ego niſi mera monſtra videbam. Itaque archetypum conſulendum judicavi, cujus inſpiciendi copia cum mihi facta eſſet per Franciſcum Victorium Ferrantium, virum humaniſſimum, mihique jam tum amiciſſimum, priorem ex tribus il-

lis

lis poſtremis verſibus, in quibus tota hujus tituli ſententia conſiſtit, ita legendum eſſe perſpexi:

P. P. PVERI. ET. PVELLAE.

Extremus autem omnium ita conſcriptus eſſe mihi tunc quidem viſus eſt:

CVPRIENSES. MONTANI.

Sed tandem lapide iterum ac ſæpe acrius, & diligentius inſpecto, CVPRENSES omnino legendum eſſe compertum eſt. Medium reſtabat, cujus literæ non ſolum exeſæ & corruptæ, ſed prorſus obliteratæ ſunt, ſi haſce excipias.... ENT. RI. ſed ad ejus tamen ſententiam eliciendam magno adjumento erat in ſuperiori verſu legiſſe PVERI. ET. PVELLAE. Veniebant enim in mentem *Puellæ Alimentariæ* ab Antonino Pio honoris cauſa erga Fauſtinam uxorem ſuam conſtitutæ, ac tale aliquid de Pueris, ac Puellis iſtis Cuprenſibus ſuſpicabar, qua de re & cum Ferrantio, & cum aliis ſum locutus, atque ut conjecturam hanc meam ratione aliqua confirmarem, Ferrantio ipſi oſtendiſſe me memini antiquum nummum rariſſimum apud Vaillantium cum epigraphe *Puellae Fauſtinianae*, ad quem explicandum profert Vaillantius ea Capitolini verba de Antonino Pio *Puellas Alimentarias in honorem Fauſtinæ Fauſtinianas inſtituit.* (*a*)

IV.

Sed fecit tandem auctoritas clariſſimi Muratorii, ut me conjecturæ hujus meæ non pœniteret. Cum

(a) *Vail. Num. Imp. t. 2. pag. 167. & 164. edit. Pariſ. a. 1692.*

Digitized by Google

lis
ſer

E:
tu

Se
ge
ef
ra
li
ac
m
P
F
q
ſ
a
r.
d
a
n
e
l
t

Digitized by Google

Cum enim ab eruditiſſimo viro Franciſco M. Raphaellio patricio Cingulano, in hac mea librorum inopia quæſiſſem per literas nuncubi ſciret editam eſſe noſtram hanc inſcriptionem Maſſatienſem, reſcripſit vir humaniſſimus editam eſſe in novo inſcriptionum Theſauro clariſſimi Muratorii (*a*), aliquanto quidem minus corruptam, quam vulgo circumferebatur, nam & is etiam ejus inſcriptionis exemplum, quale hic ego nactus eram, ante id tempus habuerat, ſed mancam tamen, & non leviter vitiatam, ut quivis facile judicare poteſt; ſic enim habent extremi verſus tres apud Muratorium:

P. P. PVERI. ET. PVELLAE
...... ENT. RI
.... VIBIVS. ENOES. MON. PNT.

Verſum ultimum emendare non potuit vir doctiſſimus, ſed ſuperiorum duorum primum quidem emendatiſſimum dedit, alterum conjectando ſupplevit, attulitque ad conjecturam ſuam confirmandam eadem illa Capitolini verba, quæ apud Vaillantium videram. Sed præſtat Muratorium ipſum audire; poſt ubi enim dixit in eo verſu qui ante ultimum eſt, legi commode poſſe ALIMENTARI, ita inquit: *poſtremæ lineæ divinando potius, quam certa ratione exſcriptæ fuerunt. Et reipſa Antoninus Pius, uti ſcribit Capitolinus, Puellas Alimentarias in honorem Fauſtinæ, Fauſtinianas conſtituit, quæ videlicet ex ærario alebantur. In honorem quoque Hadriani Pueros Alimentarios conſtituiſſe credendus eſt.*

V.

(a) *Tom. I. Col. CCXXXVIII. n. 2.*

V.

DUbium non eſt igitur quin *Pueri*, *&* *Puellæ* ALIMENTARII hic deſignentur, præſertim cum & ejus vocis nonnulla veſtigia ſuperſint, nec alia vox ulla ibi commode inſeri poſſit. Qua de re tota ut quivis facile judicare poſſit, noſtræ hujus inſcriptionis exemplum, quam diligentiſſime expreſſum, hic ſubjicere placuit. Sed quod Muratorius exiſtimat hic deſignari Pueros Alimentarios ab Antonino Pio in Hadriani patris honorem inſtitutos, idque hac una ratione probat, quod cum Antoninus idem Puellas Alimentarias inſtituerit, quæ Fauſtinianæ dicerentur, credendus ſit in Hadriani quoque honorem Pueros Alimentarios conſtituiſſe; ego id quidem vix negare auſim propter ſummam viri doctiſſimi auctoritatem, ſed tamen vereor ne ſatis firmum ſit argumentum ex noſtra inſcriptione petitum. Ubi enim conſidero multo ante id tempus pueris & puellis, egenis parentibus natis, alimenta paſſim in Italiæ civitatibus, ex publico conſtituta fuiſſe, non video cur inſcriptionem noſtram interpretari oporteat de pueris in Hadriani honorem inſtitutis, deque puellis ex Fauſtinæ nomine appellatis. Ut enim in aliis Italiæ civitatibus, ita apud Cuprenſes Montanos eſſe poterant vel ab aliis principibus ante Antoninum Pium, vel ab ipſo demum Antonino Pio conſtituti pueri & puellæ, quibus alimenta publice ſuppeditarentur. Latiſſime enim patebat in Italia beneficium iſtud optimorum principum ad liberorum educationem. Ut enim veriſſi-

riſſime inquit Reineſius *in alimenta puerorum ingenuorum puellarumque, annui ſumptus certarum ſummarum facti ſunt, non in urbe tantum, ſed per totam Italiam in coloniis, & municipiis.* (*a*) Neque vero principum dumtaxat, ſed privatorum etiam liberalitate, præclarum hoc inſtitutum alebatur. De Plinio enim nepote manifeſtum eſt contuliſſe illum in alimenta puerorum, & puellarum non modicam pecuniæ ſummam, de ſe enim, ut alia ejus rei argumenta prætеream, ſcriptum ipſe reliquit, *ſe pro quingentis millibus nummum, quæ in alimenta ingenuorum, ingenuarumque promiſerat, agrum ex ſuis longe pluris actori publico mancipaſſe.* (*b*) Ejus pecuniæ curandæ cauſa erant in Italiæ civitatibus *Quæſtores Alimentorum* dicti, quorum non rara mentio eſt in antiquis lapidibus, ubi & *Præfecti Alimentorum* quandoque occurrunt, & *Alimentorum Curatores*, & alicubi etiam *Villicum ab alimentis* legimus apud laudatum Reineſium, alioſque. (*c*)

VI.

SUnt qui Nervam eximii hujus inſtituti auctorem ferant. (*d*) Sed Trajani liberalitas in hoc maxime emicuit, ut Plinius & Dio, ſive ejus epitomator Xiphilinus, & inſcriptiones antiquæ, & nummi ſane plurimi teſtantur. *Hæc prima*, inquit Plinius, *parvulorum civium vox aures tuas imbuit,*

(a) *Reineſ. in* 125. *I. &* 24. *VI. &c.*

(b) *Apud Reineſ. loc. cit.*, *& lap. Mediol. apud Grut.*

(c) *Reineſ. loc. cit. Vid. & Cl. Oliver. ad marm. Piſaur. XXXVI. Pratil. inſcrip. de Jove Hort. in Opuſ. Calog. t.* 28. *&c.*

(d) *P. Diac. ap. Reineſ. loc. cit.*

buit, quibus tu daturus alimenta hoc maximum præſtitiſti ne peterent. (*a*) Xiphilinus autem: *civitatibus Italiæ multa largitus eſt ad educationem liberorum, in quos magna beneficia contulit.* (*b*) Ex antiquis vero inſcriptionibus mirificam hanc Trajani liberalitatem indicantibus, quas videre licet apud inſcriptionum Collectores, principem omnino locum ea obtinet, quæ non ita pridem reperta eſt in agro Placentino, cujus particulas aliquot nunc tantummodo vidimus, integram vero, & erudito commentario illuſtratam expectamus a V. Cl. Ludovico Antonio Muratorio. De nummis vero antiquis eadem de cauſa percuſſis quid attinet dicere? Sunt enim notiſſimi, & antiquariorum manibus ubique teruntur. Ex his nonnullos protulit Mediobarbus cum ea celebri epigraphe ALIM. ITAL. S.P.Q.R. OPTIMO. PRINCIPI. quibus cum ſit adſcriptus IV., V., & VI. Trajani Conſulatus, non ſolum initio principatus, quod ab auctoribus didiceramus, ſed multo poſt etiam nova beneficia optimum principem in Pueros, & Puellas Alimentarios contuliſſe manifeſtum eſt: quod multo etiam magis declarat Auximanæ inſcriptionis fragmentum ejuſmodi:

... NERVAE. F. NERVAE
.... O. PONTIFICI. MA
.......MP. VI. COS. V
...... NIFICENTIAM. SVAM

....

(a) *In Panegyr. c. 26.*
(b) *In Trajano.*

.... SVBOLEMQ. ITALIAE
..... IT. MVNICIPIVM
.... (*a*)
....

Vides hic Trajanum non modo COS. V. dici, ſed etiam IMP. VI., qui honos ei tributus non eſt ante Tribunitiam Poteſtatem XII. hoc eſt Imperii annum XII., ut ex inſcriptione a Grutero edita obſervat Fabrettus. (*b*)

VII.

PErpetuum hoc Trajani ſtudium erga *Italiæ ſobolem*, ut in ſuperiori inſcriptione appellatur, æmulatus eſt Trajani ſucceſſor Hadrianus, ut eſt apud Spartianum. Sic enim de Hadriano: *Pueris ac puellis, quibus etiam Trajanus alimenta detulerat, incrementum liberalitatis adjecit*. (*c*) Quis autem crediderit, quod Hadrianus, vel amoris, & pietatis cauſa erga civitates Italiæ, vel honoris, & religionis erga Divum Trajanum patrem feciſſet, non id egiſſe ſimilibus de cauſis Antoninum Pium, quem nemini ſuperiorum principum pietate, & liberalitate conceſſiſſe novimus? Quamquam non id conjectando ſolum aſſequimur, ſed etiam antiquis monumentis comprobatur. Ejuſmodi eſt inſcriptio perbrevis Sextini reperta a Rubenio, Gorio, & Muratorio (*d*) edita:

B DI-

(a) *Ap. Fabret. Inſcript. cap.* 10. 91. *&* *Murator. pag.* CCXXX 3. *Extat hodiedum Auximi ad Divæ Luciæ*.
(b) *De Col. Traj. pag.* 290.
(c) *In Hadriano*.
(d) *Pag.* CCXXXVIII. 4.

DIVO
ANTONINO
AVG. PIO
ALIMENTARI.

Cur enim pueri Alimentarii honorem hunc Antonino Pio detulerint, cum eſſet in Divorum numerum relatus, hoc eſt poſt mortem, niſi ut beneficiorum memoriam, quæ ſibi, dum eſſet in vivis, contuliſſet, æternitati commendarent? Huc etiam facit alia inſcriptio mutila apud Urbinates reperta, atque ab iiſdem Rubenio, & Muratorio (*a*) vulgata:

T. AELI. HADRIANI
ANTONINI. AVG
PII. PONT. MAX
TRIB. POT. XIII
IMP. II. COS. IIII. P.P
FILIO
PVERI. ET. PVELLAE
ALIMENTARI

Cum Antoninus Pius *Tribunitiam Poteſtatem tertiamdecimam*, hic expreſſam, M. Aurelius, Antonini filius, quartam, vel quintam numerabat, idque in hac inſcriptione præteriri non debuiſſet, ſi quidem ad M. Aurelium pertineret, ut vero propius viſum eſt Cl. Muratorio. Notat enim *illud* FILIO *ſuſtineri non poſſe, niſi inſcriptionem referamus ad M. Aurelium ab Antonino adoptatum, & nondum ad imperium evectum*. Ego æque ad L. Verum referri poſſe crediderim, quem auctore Capitolino ſcimus abſque alio honore, quoad vixit Antoninus Pius, in Pala-

(*a*) *Loc. cit.*

Digitized by Google

Palatio egiſſe, præterquamquod AVGVSTI FILIVS diceretur; cum alias M. Aurelius ad an. 147. Imperium Proconſulare, & Tribunitiam Poteſtatem acceperit, Antonino Patre Trib. Poteſtatem nonam agente. Sed quid ſi in marmore ipſo *Tribunitia Poteſtas* XIII. non legatur? Ego id multum vereor; alios enim video Inſcriptionem hanc ſine Tribunitiæ Poteſtatis numero in hunc modum protuliſſe, quemadmodum etiam ego illam a doctiſſimo, & humaniſſimo Auximanorum, & Cingulanorum Antiſtite Pompejo Compagnono acceperam:

T. AELI. HAD....
ANTONINI.....
PII. PONT. M...
TRIB. POTE....
IMP. II. COS. IIII. P.P
FILIO
PVERI. ET. PVELLAE
ALIMENTARI

Sed hæc alii viderint, ſive enim M. Aurelium, ſive L. Verum hic deſignari malis, ſatis vero ſimile videtur non alia de cauſa hoc ei monumentum a *Pueris & Puellis Alimentariis* poſitum fuiſſe, quam propter inſigne aliquod beneficium ab Antonino Pio acceptum, ut ſcilicet in colendo Filio ſuam Patri devotionem probarent.

VIII.

CUm ergo Antoninus Pius Puellas Fauſtinianas in uxoris ſuæ honorem inſtituit, ingens erat numerus puerorum, puellarumque tota Italia, qui

ejus, & ſuperiorum principum liberalitate alebantur. Poſt Antoninum Pium M. Aurelium ejus ſucceſſorem legimus in honorem Fauſtinæ junioris uxoris ſuæ, poſt ubi a ſenatu obtinuiſſet, ut divinos honores eidem decerneret, *novas Puellas Fauſtinianas* de ejus nomine dictas inſtituiſſe. *Petiit a ſenatu*, inquit de Aurelio Capitolinus, *ut honores Fauſtinæ, ædemque decernerent laudata eadem .... novas Puellas Fauſtinianas inſtituit in honorem uxoris mortuæ. Divam etiam Fauſtinam a Senatu appellatam gratulatus eſt*. Alexander quoque Severus, qua fuit in matrem Juliam Mammæam pietate mirifica, & plane ſingulari, non puellas modo, ſed etiam pueros in ejus honorem inſtituit, deque ejus nomine appellari voluit, ut eſt apud Lampridium, a quo etiam accipimus tale aliquid vel feciſſe, vel quidem certe cogitaſſe Macrinum, ut Pueros Antoninianos, de Antonini Diadumeniani filii nomine dictos, ad Romanorum benevolentiam captandam inſtitueret. Ut igitur Puellæ Fauſtinianæ a M. Aurelio honoris cauſa in Fauſtinam juniorem inſtitutæ, & Mammæanæ Puellæ, ac Pueri, quos Alexander Severus Juliæ matri dedicavit, & Antoniniani Pueri a Macrino vel inſtituti, vel deſtinati, alii prorſus erant *a Pueris & Puellis Alimentariis* paſſim in civitatibus Italiæ inſtitutis; ita inter Puellas Fauſtinianas ab Antonino Pio in uxoris Fauſtinæ honorem inſtitutas, & eoſdem *Pueros ac Puellas Alimentarios* plurimum interfuiſſe manifeſtum eſt: præſertim cum iſtiuſmodi *Pueri & Puellæ Alimentarii* non alia de cauſa inſtituti fuiſſent, quam ut commodius, honeſtiuſque educari poſſent, atque ut optimorum principum libera-

beralitatem civitates Italicæ experirentur, quemadmodum ſupra, Xiphilino auctore, accepimus. At Puellæ Fauſtinianæ in honorem Divæ Fauſtinæ conſtitutæ erant, eaque res non tantum ad Antonini liberalitatem, ſed quodammodo etiam ad religionem pertinere videbatur, quod etiam de novis M. Aurelii Puellis Fauſtinianis dicendum eſt; neque enim hunc honorem alterutri Fauſtinæ, cum adhuc in vivis eſſet, uxorii principes detulerunt, ſed poſtquam utraque fato functa, atque inter divas relata eſt, & templum, alioſque honores divinos habuit. Quam enim religioſe Antoninus Pius Fauſtinæ ſuæ memoriam coluerit, quam tertio imperii anno (*a*) amiſerat, & auctores ſcriptum reliquerunt, & numiſmata antiqua ſane plurima (*b*) teſtantur, eo imperante percuſſa, in quibus & Fauſtinæ apotheoſis, ſive *Conſecratio*; & *Aedes Divae Fauſtinae*, ejuſque *Aedis Dedicatio*; & Thenſæ ab elephantis ductæ cum Divæ Fauſtinæ imagine ſub Cereris habitu; & Junonis Lectiſternium Fauſtinæ accommodatum; & Fauſtinæ item imago cum inſignibus *Dianae Luciferae*, aut *Matris Deum*, aliaque ſymbola divinitatis expreſſa conſpiciuntur. Par ſtudium colendæ Fauſtinæ Junioris in Marco Aurelio fuit, qui, & *novas Puellas Fauſtinianas* ejus honoris ergo inſtituit, *& a ſenatu petiit, ut honores Fauſtinæ ædemque decernerent*, (*c*) poſtquam ipſa quoque in divarum album relata fuerat.

(a) *Capitolin. In Pio.*
(b) *Vaillan. Num. Imp.*
(c) *Cap. in M. Aurel.*

IX.

QUos ergo in noſtra inſcriptione *Pueros*, & *Puellas Alimentarios* legimus, non video cur neceſſe ſit de Puellis Fauſtinianis, deque Pueris Alimentariis in Hadriani honorem, ab Antonino conſtitutis cum Cl. Muratorio intelligere; præſertim cum de hiſce Pueris honoris cauſa erga Hadrianum patrem ab Antonino inſtitutis nullum antiqui auctoris teſtimonium, nullum idoneum monumentum a viro eruditiſſimo afferatur. Quod ſi revera apud noſtros Cuprenſes Montanos Pueri, & Puellæ ejuſmodi Hadriano, & Fauſtinæ devoti, & dicati fuiſſent, ad eoſque ea inſcriptio pertineret, quemadmodum in nummis *Puellas Fauſtinianas* legimus, ita, & in ea Inſcriptione ejuſmodi appellationem uſurpaſſent, quæ & Antonini beneficium, & Hadriani, ac Fauſtinæ memoriam declararet. Cum enim Cuprenſes Montani ea Inſcriptione Antonini beneficium teſtatum publice voluerint, non eſt cur ejuſmodi appellatio prætermittenda fuerit, & Antonino gratiſſima, & Cuprenſi populo ſupra quam dici poſſit honorifica. Quoniam igitur Pueri, & Puellæ Cuprenſes Montani uſitato & communi more *Alimentarii* dicuntur, alterutrum conſequi exiſtimo, vel ante Antoninum fuiſſe apud Cuprenſes Montanos ingenuos Pueros & Puellas publico alimento ſuperiorum Principum munificentia donatos, quos Antoninus novis muneribus auxerit, ut & Hadrianum erga Pueros & Puellas Alimentarios a Trajano inſtitutos fecif-

feciſſe conſtat; (*a*) vel Antoninum ipſum Pueris, & Puellis Cuprenſibus Montanis tunc primum alimenta ex publico decreviſſe; cujus beneficii memoriam noſtra hac inſcriptione, addita inſuper vel ſtatua, vel inſigni aliquo monumento, æternitati commendarunt.

X.

EDidit nuper hanc inſcriptionem V. Cl. Janus Plancus in Epiſtola, quam referunt Ephemerides Literariæ Florentinæ A. D. Cal. Dec. anni ſuperioris MDCCXLVII., atque is quoque in eo verſu, qui ante ultimum eſt, cum Cl. Muratorio vocem ALIMENTARI ſupplendam eſſe judicat, ea nimirum conjectura uſus, quam a Muratorio uſurpatam vidimus: quamquam aliquid præterea eidem Viro Clariſſimo attribuat, quod ab ejus mente alieniſſimum puto. Ait enim ſapienter feciſſe Muratorium cum ibi ALIMENTARI reſtituendum eſſe monuit, propterea quod, Muratorio ipſo fatente, Antoninus Pius in Fauſtinæ honorem alia Puerorum, Puellarumque Alimentariorum, quos Fauſtinianos dixit, collegia inſtituerit, quemadmodum ab Julio Capitolino accipimus. Addit V. Cl. id etiam ab Hadriano factum fuiſſe, ut inſcriptiones, ibidem a Muratorio editæ, demonſtrant, (*b*) ſed neque ad Puellas Fauſtinianas

 ullo

(a) *Spartian. loc. cit.*

(b) E ſaggiamente pure ſoggiunge (il sign. Muratori) *opinor ego ALIMENTARI reſtituendum eſſe*, giacchè ſi fa, come egli ſeguita a dire, che Antonino Pio per teſtimonio di Capitolino iſtituì in onore di Fauſtina ſua moglie altri

ullo modo pertinet inſcriptio noſtra, ut ſupra demonſtravimus; neque ex eo quod Antoninus Pius Puellas Fauſtinianas alicubi inſtituerit, rite colligi poteſt *Pueros & Puellas Alimentarios* ab eo inſtitutos fuiſſe apud Cuprenſes Montanos; neque Muratorius, ſi recte teneo, umquam dixit Pueros Fauſtinianos ab Antonino inſtitutos fuiſſe, neque id ſane dicere poterat Julii Capitolini auctoritate permotus, qui cum Puellas Fauſtinianas memoret, quas etiam ex nummis antiquis noſcere licet, de Pueris Fauſtinianis omnino ſilet. Ac Muratorius ſane parum ſibi conſtaret, ſi tale aliquid dixiſſet, quippe qui ſuſpicatus erat Pueros Alimentarios, qui in hac inſcriptione occurrunt, in Hadriani patris honorem ab Antonino Pio fuiſſe inſtitutos ob eam cauſam, quod pari pietate in uxorem Fauſtinam, Puellas Alimentarias de ejus nomine dictas inſtituiſſet. Quod autem addit Cl. Plancus Hadrianum quoque Pueris, & Puellis Alimenta decreviſſe, id vero certum exploratumque eſt, ſed antiquas inſcriptiones, ejus rei teſtes, fruſtra apud Muratorium eo loco requirimus.

XI.

IDem præterea V. Cl. hoſce *Pueros & Puellas Alimentarios* haud ab iis diſſimiles fuiſſe exiſtimat qui

altri Conſervatori di fanciulli, e fanciulle alimentari, che chiamò Fauſtiniani; coſa, che era ſtata fatta anche avanti da Adriano, ſuo anteceſſore, inſtituendo anch' egli di queſti fanciulli e fanciulle alimentari, come appariſce da altre lapidi, portate nel medeſimo luogo dal ſig. Muratori. *J. Planc. in ep. cit.*

qui in noſtris orphanotrophiis aluntur, ut ea verba demonſtrant, quæ paulo ante ex laudata ejus epiſtola attulimus, & alia item quæ hic ſubjicimus (*a*). Sed dabit mihi hanc veniam vir humaniſſimus, verique amantiſſimus, ut dicam non videri mihi cum orphanis noſtrorum temporum, pueriſque incertis parentibus natis, & in orphanotrophiis ad certam ætatem alitis comparari poſſe *Pueros & Puellas Alimentarios*, quos & civium Romanorum filios fuiſſe conſtat ex auctoribus ante allatis, nec una omnes in domo communiter, ſed domi ſuæ a parentibus, more aliorum civium Romanorum liberaliter educari mos erat, ſecus atque in noſtris orphanotrophiis fieri videmus. Ego ſane ejuſmodi puerorum, puellarumque cœtus apud Romanos publice conſtitutos fuiſſe, numquam legiſſe memini, nec ullum ejus rei indicium uſpiam reperiſſe. Ut enim omittam nihil ejuſmodi ex auctoribus antiquis, qui de hiſce Pueris, & Puellis Alimentariis agunt, colligi poſſe; inſcriptiones Romanas propemodum infinitas ubique habemus, ex quibus, magno eruditionis emolumento, plurima intelligere licet de moribus & inſtitutis Romanorum, de religione, de publicis & privatis operibus, de magiſtratibus, deque univerſa ejus populi politia. In his plurima ſunt de *Pueris & Puellis Alimentariis*, & *Alimentorum Curatores*, *Quæſtores*, *Præfectos*, aut alio quovis nomine

(a) I quali fanciulli e fanciulle alimentati con l'erario pubblico dovevano eſſere ſimili a quegli orfani, ed eſpoſti maſchi, e femmine, che ſi alimentano negli ſpedali, ed in altri conſervatori, che ſi trovano ora quaſi per tutte le noſtre città criſtiane. *Ex laudat. Ep. Cl. J. Planci*.

ne nuncupatos Alimentariæ pecuniæ curandæ præpoſitos, ſæpe memoratos videmus, ceteraque de genere hoc. Verum de his puerorum & puellarum cœtibus, collegiis, orphanotrophiis, de eorum rectoribus, magiſtris, pædonomis altum ubique ſilentium, quamquam tota Italia hujuſmodi pueri & puellæ ex publico alebantur. Eſt præterea inſcriptio vetus apud Muratorium (*a*) *C. Alfio Alimentorum Quæſtori* a Pueris & Puellis Alimentariis, ut puto Aſſiſienſibus, poſita *Conſenſu Parentum*:

C. ALFIO. C. F. SERGIA
CLEMENTI MAXIMO IV VIR. I. D.
AEDILIQ. PECVNIARVM
PVBLICAR. Q. ALIMENTOR
PVERI ET PVELLAE QVI
EX LIBERALITATE SACRATIS
SIMI PRINCIPIS ALIMEN
ACCIPIVNT CONSENSV
PARENTVM EX AERE
CONLATO
. . . . . .C. L. D.

Quid autem hic parentum conſenſus, ſi pueri & puellæ una omnes in quibuſdam veluti orphanotrophiis, longe ab oculis & cura parentum educabantur? Non erat id perficiendum conſenſu parentum, ſed ejus a quo regebantur, quique orphanotrophio præerat. Accedit quod non eadem omnino ſingulis pueris & puellis decreta erat alimentorum menſura, ſed alia legitimis, alia ſpuriis, alia pueris, alia puellis. Legimus

(a) *Pag.* CDLXIX.

gimus id apertiſſime in inſcriptione Placentina, quam ſupra memoravimus, cujus particulam, quæ ad hanc rem facit, hic juvat proferre, primum mihi ab ampliſſimo viro communicatam Pompejo Compagnono, Auximanorum & Cingulanorum Antiſtite clariſſimo & doctiſſimo, quem hic iterum honoris cauſa nomino, ac poſtea viſam inter ephemerides literarias Florentinas, quæ ejuſmodi eſt:

LEGITIMI N. CClXV. SINGVlOS HS. XVI.
N. F. HS. XLVII. Xl. N.
LEGITIMAE N. XXXIV. SING. HS. XII.
N. F. HS. IVƋCCCXCVI.
SPVRIVS. I. HS. CXLIV. SPVRIA. I. HS.
CXX

SVMMA. HS. LIICC. QVAE FIT VSV
RA SORTIS SVPRASCRIBTAE

Apud Cl. Lamium in ephemerid. Florentin. puerorum numerus eſt CCXLV, qui omnino tenendus eſt, ut inito calculo ejus pecuniæ, quæ ſingulis adſcribitur, facile intelligi poteſt. Porro habemus in hac inſcriptione quorumdam prędiorum obligationem ob HS. decies quadraginta quatuor millia ſex, hoc eſt HS. 1044006., ex quorum uſura quincunce quotannis HS. LIICC, hoc eſt HS. 52000. conflari debebant, eaque ſumma in alimenta puerorum & puellarum, ut opinor, coloniæ Placentinæ, eroganda erat ex indulgentia Trajani Imperatoris. Sic autem ea ſumma diſtribuenda erat ut pueris legitimis CCXLV. contingerent HS. XLVII. XL. hoc eſt HS. 47040. puellis item legitimis HS. IV ƋCCCXCVI. hoc

hoc eſt HS. 4896. ſpurio uni HS. CXLIV. & ſpuriæ item uni HS. CXX. Itaque æquali diſtributione facta ſingulis pueris legitimis debebantur quotannis HS. CXCII., puellis autem legitimis HS. CXLIV. Sed quid eſt, inquies, quod pueris legitimis HS. XVI. decernuntur in ſingulos, puellis autem ſingulis HS. XII.? Id ita omnino intelligendum eſſe conſentiunt eruditi, ut duodecies in anno, ac fortaſſe menſibus ſingulis fieret alimentorum diſtributio ab alimentariæ pecuniæ præfectis; ſi enim ſummam HS. CXCII, quam ſingulis pueris contigiſſe diximus, duodecim in partes æquales diviſerit; quolibet menſe, vel duodecies certe in anno pueris ſingulis comperies diſtribui debuiſſe HS. XVI., ut in ipſa inſcriptione notatum eſt, eademque partitione facta puellas ſingulas duodecies in anno HS. XII. accepiſſe. Ac HS. XII. ſpurius item accipere debuit in menſes ſingulos, ſpuria vero HS. X.

XII.

QUoniam igitur pueris & puellis non eadem omnibus Alimentorum ſubſidia conſtituta erant, non video qui fieri potuerit, ut una omnes in domo, ut in orphanotrophiis noſtris mos eſt, communiter educarentur: præſertim cum alimentorum diſtributio, vel ſingulis menſibus, vel certe duodecies in anno fieret, ut non obſcure in rariſſima hac inſcriptione Placentina indicatur. Quod ſi ubi legimus Romanos principes Pueros & Puellas Alimentarios inſtituiſſe, id oporteret de quibuſdam veluti orphanotrophiis interpretari, vereor ne nimis tenuis futurus fuiſſet

hujus

hujus Placentini orphanotrophii cenſus, nec par alendis pueris & puellis ducentis uno & octoginta, cum tanto magiſtrorum, præfectorum & ſervorum utriuſque ſexus numero, quanto opus fuiſſet ad liberalem eorum educationem. Quid plura? Ipſi veteres nummi, antiquitatis teſtes incorruptiſſimi, rem hanc veluti ſub oculos ponunt. In his enim ſub variis typis pueri Alimentarii occurrunt, ſed plerumque tamen ætate admodum infantili exhibentur, qua nimirum ætate e parentum ſinu ſine quadam inhumanitatis nota non potuiſſent abduci, ut aliena cura educarentur. Iidem nummi, ſi quid video, morem produnt legendi ejuſmodi pueros & puellas ad alimenta capienda. A parentibus enim Imperatori ſiſtebantur, antequam eorum nomina in Alimentariorum album referrentur, & in publicis tabulis inciderentur. Videmus id in nummis Fauſtinæ ſenioris cum ea celebri epigraphe *Puellae Fauſtinianae*; in quo matronæ Romanæ puellulas ante Imperatorem adducunt in ſuggeſtu ſtantem, & *nomina earum, quæ ad frumentationem admittit matronæ Romanæ eas ſcribenti dictantem*, ut notat ad ejuſmodi nummum Vaillantius: quamquam non hic agitur de frumentaria largitione, ut indicare videtur Vaillantius, ſed de Alimentaria liberalitate, quæ duo plurimum inter ſe diſtant. Mitto alios nummos, qui apud auctores, vel in cimeliis videri poſſunt, ac tantum addo non id ſolum ex nummis, ſed ex celebri Plinii loco in Trajani Panegirico clariſſime intelligi: *Tu ne rogari quidem*, inquit, *ſuſtinuiſti, & quamquam lætiſſimum oculis tuis eſſet conſpectu Romanæ ſobolis impleri, omnes tamen antequam te viderent, adirentve*,

recipi,

recipi, incidi juſſiſti, ut jam inde ab infantia parentem publicum munere educationis experirentur. Poſſem alia congerere ad hanc Cl. Planci opinionem infirmandam, ſed vereor ne jam nimis multus fuerim in re clariſſima. Redeundum igitur ad inſcriptionem Cuprenſem, a qua digreſſi ſumus.

XIII.

ATque huic quidem inſcriptioni multum debemus, ex qua præclarum hoc Antonini Pii factum de *Pueris*, & *Puellis Alimentariis* apud Cuprenſes Montanos vel inſtitutis, vel nova liberalitatis acceſſione amplificatis intelligimus; ſed multo etiam magis debemus quod Cupræ Montanæ, antiquæ Picentum civitatis, ſitum ante hoc tempus perperam alibi quæſitum & conſtitutum, ejus indicio certiſſimo definire licet. Neque enim dubitare jam audeo quin montanum hunc tractum, qui Æſi flumine alluitur, & Cingulum inter ac ipſum Æſim continetur, olim Cuprenſes, Montani appellati, habitaverint, atque ibi Cupra Montana, vetuſtiſſimum Piceni oppidum fuerit, ubi hæc inſcriptio effoſſa eſt, paſſibus ducentum infra Maſſatium Æſium verſus. Sed itane, inquies, unius inſcriptionis indicium valebit contra omnium eruditorum ſententiam, quorum nemo unus eſt, qui Cupram Montanam non longiſſime a Maſſatii finibus abfuiſſe dicat? Ego vero, neque enim diffiteor, ubi primum in hanc inſcriptionem incidi, quæ eruditorum ſententia eſſet de Cupræ Montanæ ſitu, haud ſatis perſpectum habebam; ſed multum tamen momenti in ea ipſa inſcri-

ſcri-

ſcriptione eſſe videbam ad illud vel definiendum, vel confirmandum. Sed cum optime intelligerem, nihil temere pronunciandum in re admodum antiqua, & fortaſſe nihilominus obſcura, cœpi, te etiam monente, amiciſſime Garatone, ad quem ea de re ſcripſeram, ſedulo inveſtigare, eſſet ne Cupræ Montanæ ſitus ita cognitus & perſpectus, novis ut inquiſitionibus nullus eſſet locus relictus. Quid ego conſecutus ſim judicabunt alii, tuque inprimis, qui ad levem hunc laborem ſuſcipiendum mihi auctor fuiſti.

XIV.

FUit itaque multorum opinio Cupram Montanam, apud antiquos auctores ſatis notam, civitatem eo loci fuiſſe ubi nunc Corinaltum, non ignobile oppidum agri Senogallienſis, alto atque amœno loco aſſurgit. Atque hæc opinio vel auctores, vel aſſertores habuit Jacobum Guaſtaldium, Sebaſtianum Munſterum, Hieronymum Ruſcellium, & Joannem Malumbram, ſi qua fides habenda eſt Vincentio Cimarellio (*a*) ſcriptori non admodum accurato; nam eos ego auctores ad manum non habeo. Tantum novi Ruſcellium in ſua Ptolemæi interpretatione latina pro Cupra Montana Corinaltum vertere. Sed neque ejus, neque aliorum, quos ante nominavi, quidquam me movet auctoritas, quos tota, ut ajunt, via errare perſpicuum eſt. Corinaltum enim ex Suaſæ reliquiis, apud antiquos Geographos non obſcuræ civitatis, quæ ad Suaſanum flumen, nunc

(a(*Hiſt.Gal. Senon. l. 3. pag. 4.*

nunc *il Ceſano*, ſita erat, originem traxiſſe videtur, ut monumenta ab ipſo Cimarellio utcumque congeſta declarant. Quæ autem, malum, dementia eſt, Cupram Montanam in Gallis Senonibus, atque adeo media in Umbria quærere, quam in Picentibus antiqui ſcriptores apertiſſime collocant, ut poſt paulo videbimus? Illud etiam perridiculum eſt quod audio, quoſdam eſſe repertos, qui Cupram Montanam cum Treja, alia quadam antiquorum Picentum civitate, miſcere & confundere auſi ſint, ut ex duabus hiſce civitatibus, & loco, & nomine omnino diverſis, unum Montecli, vulgo *Montecchio*, conflatum oppidum voluerint. Non defuere etiam qui putaverint, Cupram Montanam fuiſſe in vicinia Laureti, vel in ipſo Laureti loco, quod oppidum eſt toto orbe propter Nazarenæ domus religionem celeberrimum; ſed hæc opinio, uti & ſuperiores, idoneis caret auctoribus, & monumentis.

XV.

HActenus itaque probabilior viſa eſt eorum ſententia, qui Cupram Montanam, ubi nunc Ripa Tranſona, collocandam exiſtimant, Firmum inter & Aſculum, e regione Cupræ Maritimæ, notiſſimæ item antiquorum Picentum civitatis, quam multi ibi fuiſſe dicunt, ubi nunc oppidum a noſtris dictum *le Grotte a Mare*. Ita fere Geographi eruditiores, & ſcriptores clariſſimi Cluverius (*a*) Cellarius,

(a) *Ital. antiq. l.* II. *c.* XI.

rius, (*a*) Holſtenius, (*b*) Brietius, (*c*) Harduinus, (*d*) Bandrandus, (*e*) & nuperrimus Paciaudus (*f*) cum auctore Diſſertationis *de nonnullis Antiquitatibus apud Ripam Tranſonam repertis*, quæ eſt inter Diſſertationes Academiæ Cortonenſis (*g*). His omnibus præiverant Joannes Garzonius Bononienſis, qui ad annum 1447. libellum ſcripſit de rebus Ripanis, editum poſtea Anconæ an. 1576., & Nicolaus Peranzonius de Monte S. Mariæ in Caſſiano in libro, quem de laudibus Piceni latine ſcripſit ſęculo XVI. ineunte, quem nuper manu exaratum vidi apud humaniſſimum antiſtitem Auximanum. Paciaudi vero peculiaris eſt ſententia. Diſſeruit is admodum copioſe & erudite de Ripæ Tranſonæ antiquitatibus in diſſertatione, quam ante citavi; ſed is tamen in ea opinione fuiſſe videtur, ſi quidem ejus mentem aſſequor, non duplicem ut Cupram, ſed unam eandemque fuiſſe exiſtimaverit, veluti bifariam diviſam, ita ut quæ pars loco inferior eſſet ad mare, Maritima, quæ autem ſuperior, Montana diceretur. Enimvero cum ei perſuaſum eſſet Cupram Montanam ad Ripæ Tranſonæ locum fuiſſe, de Maritima vero non ambigeret in iis locis eſſe collocandam, alteram ab altera non diſtinguit, ac monu-

C menta

(a) *Geograph. antiqu. l. II. c. IX. ſec. II. n. 269. & 285.*
(b) *Apud Cellar. loc. cit.*
(c) *Lib. 5. tom. 2. pag. 916. edit. Paris. 1669.*
(d) *In cap. 13. l. 3. Plin. Hiſt. Nat.*
(e) *Verbo Cupra.*
(f) *Diſſert. de Antiquit. Ripæ Tranſ. in Miſcellan. Venet. tom. 6.*
(g) *Diſſert. Acad. Corton. tom. 1. Diſſert. V.*

menta plurima Cuprenſium ita affert, & eruditiſſime illuſtrat, quaſi ad unam eandemque Cupram pertineant. Sed Cluverii tamen ætate non levem fuiſſe eruditorum diſſenſionem de ſitu Cupræ Montanæ ex ipſo Cluverio accipimus (*a*), cui vero propior viſa eſt Ligorii ſententia Cupram Montanam ad Ripam Tranſonam figentis. Id argumento eſt per eos dies ſatis certum monumentum non eſſe repertum, quo verus Cupræ Montanæ ſitus definiri poſſet. Quare mirum non eſt Holſtenium, ut in re nondum bene perſpecta, & conſtituta, aliquantulum diſceſſiſſe a Cluverii, & paſſim per eos dies recepta ſententia. Scribit enim ſe verum Cupræ Montanæ locum didiciſſe ab Laurentio Azolino, Epiſcopo Ripano, qui nimirum locus aliquot paſſuum millibus eſſet ſupra Ripam Tranſonam. (*b*)

XVI.

NUllam itaque certam rationem ſecutos homines etiam eruditiſſimos exiſtimo, ut Cupram Montanam, ubi nunc eſt Ripa Tranſona, collocarent, ſed conjecturas tantum probabiles, & multum ſane infirmas. Cum enim duplicem Cupram in Picenti-

(a) *Cognomen hoc oppido inditum fuiſſe ad diſcrimen alterius, quod in litore dicebatur Cupra Maritima, ſupra dixi. Ex hujus igitur ſitu colligo Montanam fuiſſe in proximis montium jugis. Quum variæ ſint doctorum virorum de ejus loco opiniones, Ligorii maxime placet ſententia, qui id vult eſſe oppidum, quod ſupra Cupram Maritimam, ſive ut vocant,* le Grotte, *montana regione, edito colli impoſitum vulgari appellatione eſt Ripa Tranſona Epiſcopali dignitate nobilis.* Cluv. loc. cit.

(b) *Ad cit. Cluver. loc. pag.* 137.

centibus olim fuiſſe compertum haberent, alteram a ſcriptoribus Maritimam, Montanam alteram appellatam, & de Maritima quidem vulgo perſuaſum eſſet ibi fuiſſe, ubi nunc oppidum, quod noſtris eſt *le Grotte a mare*, vel non admodum longe ab eo loco; aptiſſimum Cupræ Montanæ ſitum eum eſſe judicaverunt, ubi nunc Ripa Tranſona, e regione Cupræ Maritimæ in edito monte aliquot paſſuum millibus ſupra mare. Ad hanc conjecturam, haud ſane validiſſimam, multum momenti attuliſſe arbitror crebra antiquæ civitatis veſtigia, quæ prope Ripam Tranſonam conſpiciuntur, quæque Cuprenſes Montanos ea loca incoluiſſe indicare videbantur. Accedebat Cupræ appellatio, quam certi cujuſdam loci in urbe Ripa Tranſona propriam fuiſſe accipimus ex Franciſco Pamphilo. Sic enim is in ſuo de laudibus Piceni libro:

Interius Traſo poſuit munimine Ripam
Nulli Picentum vicinior ipſa loco.
Hæc fuerant quondam Montana cacumina Cupræ,
Nomine ſic dictus monſtrat in urbe locus.

Denique cum alii aliis locis aliquando Cupram Montanam figere maluerint, non modo ſolida argumenta proferre non potuerunt, ſed ne conjecturas quidem probabiles. Quare cum & Ripæ Tranſonæ locus aptiſſimus videretur, & perſpicua antiquitatis monumenta ſane plura, atque illuſtria apud eam urbem in dies erui conſtaret, atque in ipſa urbe, ſi qua Pamphilo fides, Cupræ appellatio extaret; nimis pronum dictû erat, non alibi quærendum eſſe Cupræ Montanæ locum.

XVII.

SEd quamvis hæc ſatis probabiliter conſtituta videantur, nutant tamen, ac meo etiam judicio plane corruunt. Nam primo quidem meris conjecturis hæc opinio nititur; inſcriptio nulla, nullum monumentum ſatis certum, atque adeo ne probabile quidem ad eam adſtruendam affertur. Deinde quæ ratio multos impulit, ut Cupram Montanam e regione Cupræ Maritimæ collocarent, eadem alios fortaſſe movere poſſet, ut eam urbem longius inde dimoveant. Nimis enim Ripæ Tranſonæ locus, vel potius is locus, quem hodiedum appellant *la città*, ubi crebriora apparent antiquitatis veſtigia, ei loco vicinus videtur, ubi Cupra Maritima fuiſſe exiſtimatur; vix enim urbes iſtæ IV. aut V. paſſ. millibus inter ſe diſtaſſent, ut ab eorum locorum peritis audivi. In tanta autem propinquitate civitates duas ſatis amplas, & copioſas conſiſtere, & agrum alendo populo idoneum habere potuiſſe non deerit qui ægre ſibi ſuaderi patiatur; licet enim id exemplo non careat, rariuſculum tamen eſt, nec ubique occurrit. Atque ego hac potiſſimum de cauſa aliquando ſuſpicatus eram Laurentium Azolinum Ripanorum Epiſcopum Holſtenio Cupræ Montanæ ſitum quærenti, aliquot mil. paſſ. ſupra Ripam Tranſonam indicaſſe, maluiſſeque a communi hominum opinione recedere, & alibi Cupræ Montanæ locum inveſtigare, quam ad Ripam Tranſonam Cupræ Maritimæ propius, imminentem, & quaſi incubantem figere. Sed alia fortaſſe ratio Azolinum Epiſco-

piſcopum movit, nam cuniculos neſcio quos & ſubterraneas vias videre ſibi viſus erat in iis locis, quæ a Cupra Maritima ad eum locum pertingerent, ubi is Cupram Montanam fuiſſe conjectabatur, quod & Holſtenio indicavit. Sed vir doctiſſimus Nicolaus Recchius Ripæ Tranſonæ, patriæ ſuæ, Epiſcopus, & patriarum antiquitatum inveſtigator ſolertiſſimus, nihil ejuſmodi in ejus civitatis vicinia ſe vidiſſe teſtatur, ac deceſſoris ſui ſententiam omnino improbat. *Somnium eſt*, inquit, *Epiſcopi Azolini: nam nulli ſunt in ea regione cuniculi præter arenarias Ripæ, quæ, ut Cupram Maritimam attingerent, ultra IIII. millia paſſuum producenda forent. Quid ſi iſti cuniculi eſſent ſupra Ripam Tranſonam?* Hæc notavit vir doctiſſimus ad oram codicis Holſteniani, qui Romæ eſt in bibliotheca Imperiali, cui ipſe decennio præfuit, ut ſignificavit Conſtantinus Rogerius Vir Cl. nunc eidem bibliothecæ præfectus, qui cum hoc, tum alia multa inter legendum ad hanc meam Epiſtolam notavit, mihique ut communicarentur, humaniſſime permiſit.

XVIII.

SEd quid quod ſi Cupram Montanam ad Ripam Tranſonam conſtituas, nullum reperies idoneum locum, ubi probabiliter fuiſſe Cupram Maritimam dicere poſſis? Nam quod vulgo perſuaſum erat Cupram Maritimam ad mare ſitam fuiſſe prope locum *le Grotte*, id qua ratione defendi poſſit, non video. Teſtis eſt P. Paciaudus nullum vetus monumentum umquam eſſe repertum, nullum antiqui ædificii veſtigium

gium apparere ad eum locum *le Grotte a mare.* [*a*] Monumenta vero omnia, quæ extant ſane plurima circa Ripam Tranſonam, ac præſertim in eo loco, quem dicunt *la cività*, reperta eſſe confirmat. Et illud nomen *la cività*, & monumenta ibidem effoſſa demonſtrare videntur ibi Cupram Maritimam fuiſſe, nec Paciaudus ipſe diffitetur celebre Deæ Cupræ templum ibi olim fuiſſe. Ex quo fit alibi omnino quærendam Cuprenſium Montanorum ſedem, quoniam eſſe ibi non poteſt, niſi ex duplici Cupra unicam velimus efficere.

XIX.

ACcedit Plinii, &, ut mihi videtur, etiam Ptolemæi auctoritas, qui Cupram Montanam in mediterraneis Picentum ſic collocant, ut facile judidicari poſſit molto pluſquam paſſ. mil. V. diſtaſſe illam ab ora maritima. Plinius in hunc modum Piceni urbes deſcribit: *Tervium, quo finitur Prætutiana regio & Picentum incipit. Cupra oppidum, Caſtellum Firmanorum, & ſuper id colonia Aſculum Piceni nobiliſſima: intus Novana: in ora Cluana, Potentia, Numana a Siculis condita. Ab iiſdem colonia Ancona &c. Intus Auximates, Beregrani, Cingulani, Cuprenſes cognomine montani, Falarienſes, Pauſulani, Pleninenſes, Ricinenſes &c.* [*b*] Eſt, ut audio, qui Plinii locum alio modo diſtinguat & legat: Cu-

(a) *Diſſert. de Antiquit. Rip. Tr. pag.* 132.
(b) *Plin. l.* 3. *c.* 13.

Digitized by Google

Cupra oppidum, *Caſtellum Firmanorum*, *& ſuper id colonia*; [ideſt Firmanorum] *Aſculum Piceni nobiliſſima ; intus Novana*, *in ora Cluana &c.* quæ lectio magis etiam nobis eſt opportuna. Vides igitur, amiciſſime Garatone, Cuprenſes Montanos intus, ideſt in intimo Piceno a Plinio collocari, & quidem ad eam partem, quæ eſt ſupra Cluanam, Potentiam, Numanam, Anconam, minime vero ad eam, quæ ſupra Cupram Maritimam, & Truentum verſus. Cum enim ex Prætutiana regione ad Picentes accedat, ab ora maritima incipit, & primo Cupram oppidum, hoc eſt Cupram Maritimam, tum caſtellum Firmanorum recenſet. Inde ad mediterranea pergens Aſculum coloniam nobiliſſimam nominat, & minus a mari diſtantem Novanam : at de Cupra Montana ſilet omnino. Inde ad oram maritimam regreſſus Cluanam indicat, Potentiam, Numanam, Anconam; rurſumque, ad ea loca, quæ huic oræ maritimæ reſpondent interius, tranſitum facit, & Auximates, & Beregranos affert, & literarum ordinem ſecutus, Cingulanos & *Cuprenſes cognomine montanos &c.* Ex quo apparet Cuprenſes Montanos & longe a mari ſitos fuiſſe, & ea loca tenuiſſe, quæ ſupra Anconam, Numanam, Potentiam & Cluanam ſunt, non quæ ad Truenti oſtia, & Cupram maritimam ſpectant. Janus Plancus V. Cl. hac una Plinii auctoritate Cupræ Montanæ ſitum certo cognoſci & definiri poſſe exiſtimat, eo quod Cuprenſes Montani juxta Auximates, & Cingulanos a Plinio recenſeantur. [*a*] Verum

(a) Che la Cupra Montana foſſe poi dove è ora il Maſſaccio

rum Plinius hic, ut alibi fere, in recenſendis Piceni citerioris civitatibus literarum ordinem ſequitur, nec magis ejus valet auctoritas ad Cuprenſes Montanos quaſi medios inter Auximates & Cingulanos conſtituendos, quam juxta Falarienſes, aut Ricinenſes, & ſi qui ſunt alii ex Picentibus, qui magis a Maſſatienſium finibus ſint remoti. Id unum igitur ex Plinii auctoritate colligi poteſt Cuprenſes Montanos quærendos non eſſe iis locis, ubi Cuprenſes Maritimi fuerint, eoſque longius abfuiſſe a Ripæ Tranſonæ loco. Ex quo fit in alia Piceni parte quærendum eſſe ejus civitatis ſitum, ſed ad eum definiendum, certoque ſtatuendum in Maſſatii oppidi vicinia, uti Cl. Planco videtur, nullum in Plinii auctoritate momentum eſt.

XX.

CUm Plinio conſentire videtur Ptolemæus; ſic enim Picentes deſcribit, juxta editionem Maginianam, quam unam adhuc videre licuit: *Caſtro. Cupra maremma. Bocca del fiume Truento. Potentia. Numa-*

ſaccio di Jeſi, e dove è ſtata trovata queſta Lapida, appariſce dalla deſcrizione, che fa Plinio della quinta regione d'Italia nel Lib. III. al cap. 13. dove così incomincia: *Quinta regio Piceni eſt, &c.* e dopo aver deſcritte molte Città del Piceno, e tra queſte la Cupra ſemplicemente, che mette vicina al Caſtello di Fermo, ec. paſſa a deſcrivere altre Città, ed altri popoli del Piceno dicendo: *intus Auximates, Veragrates, Cingulani, Cuprenſes cognomine Montani.* Dove ſi vede, che egli ripone i Cuprenſi Montani vicino ad Oſimo, e a Cingoli, come in fatti è preſentemente il Maſſaccio. *J. Planc. ep. cit.*

Numana. *Ancona*. Hæc in maritimis locis. In mediterraneis vero: *Trajana*. *Urbe Saliva*. (*a*) *Settempeda*. *Cupra Montana*. *Firmio*. *Aſculo*. *Adria*. Non ſum neſcius, non admodum accuratum eſſe auctorem hunc in locis præſertim mediterraneis deſcribendis, ſed tamen ſemper dormitaſſe illum non crediderim. Quod ſi Cupra Montana Maritimę contermina, atque uſque adeo vicina fuit, ut vulgo exiſtimatur, cum id Ptolemæus ignorare non potuiſſet, non video cur alteram ab alterá diſtinguere debuiſſet. Quod ſi quis Cupram Montanam a Maritima recte ſecretam a Ptolemæo contendat, quod hæc in ora maritima, illa in mediterraneis fuerit, quid eſt, cur Ptolemæus quoque Cupram Montanam cum ceteris Piceni urbibus, quæ ad oram Anconitanam ſpectant, cum Plinio collocat, tum ad Firmum, Aſculum, Hadriam regreditur, quæ in ora Cupram Maritimam habent, & Truenti oſtia? Quid eſt cur inter Firmum, & Aſculum eam urbem non interſerit, ſed locum ei in citeriore Piceno ante Firmum aſſignat? Hunc ego ſcriptorem minus quandoque accuratum non diffiteor, ita ſtolidum non judico, ut omnia ſus deque miſceat, & pervertat. Quod ſi qua fides ejus Tabulis Geographicis habenda ſit, hinc etiam intelligi poterit, Cupram Montanam multum a Cupræ Maritimæ finibus diſtaſſe. Etenim in Tabula VI. Europæ, ubi Italia & Picenum deſcribitur, Cupram Montanam, in ipſo Piceni meditullio ſitam videre licet, quod, etſi ad verum ejus civitatis locum definiendum haud ſane multum conducat, tamen aperte demonſtrat Cupram Montanam a Maritima longius abfuiſſe. XXI.

(a) *Hoc eſt Treja, Urbs Salvia.*

XXI.

CUm itaque nec ullum Cupræ Montanæ certum veſtigium ſuperſit iis locis, ubi nunc Ripa Tranſona, & Plinii etiam, ac Ptolemæi auctoritas eorum opinioni refragetur, qui eo loci Cupram Montanam figunt, quid cauſæ ſit non video, cur Cuprenſes Montanos negemus extremum hunc Agri Piceni limitem incoluiſſe, ubi Maſſatium eſt, alteri illi, ubi Cupra Maritima, & Ripa Tranſona, ex diametro oppoſitum. Ecquod enim illuſtrius ejus rei teſtimonium requirimus inſcriptione hac noſtra, aut quam rationem inibimus ad antiquarum urbium, & populorum ſedes internoſcendas, ſi hanc reſpuimus? Eſt hoc argumenti genus eruditorum omnium ſuffragio comprobatum, ſi quidem de loco, ubi primum erutæ ſunt ejuſmodi inſcriptiones antiquæ, certiſſime conſtet, nec ſuſpicari liceat, ne ſint aliundæ advectæ, uti de noſtra hac certe ſuſpicari non licet, quæ hic eruta eſt XXX. ab hinc annis ad Divi Eleutherii, nec deſunt viri probatiſſimæ fidei, qui & locum deſignare poſſint, unde eruta eſt, & tempus meminerint, cum primo reperta, cumque ad Ferrantiorum ædes tranſvecta eſt, curante ſcilicet Dominico Ferrantio, qui patriæ ſuæ dignitati egregie conſuluit, cum rarum hoc monumentum, cujus ope & Cupræ Montanæ ſitus, & Maſſatii origo aliquando detegenda erant, ab interitu, cui erat obnoxium, eripuit. (*a*)

XXII.

(a) *A. D. MDCCXVIII. IV. Non. Octobris. Inſcriptio iſta tranſlata eſt ad Ædes Ferrantiorum menſibus aliquot, poſtquam reperta fuerat.*

XXII.

SEd quamvis hujus inſcriptionis teſtimonium omni exceptione majus habendum ſit, juvat tamen aliis argumentis, & quaſi adminiculis ejus fidem adſtruere. Nam in fundo quidem, ubi lapis iſte effoſſus eſt, admodum perſpicua apparent antiquitatis veſtigia, quæ haud ignobile oppidum ibi olim fuiſſe indicant, quæque ſi multo ante id tempus ab ſedulo aliquo iſtarum rerum inveſtigatore obſervata fuiſſent, antequam magis corrumperentur & perirent in dies, multo etiam illuſtriora Cupræ Montanæ indicia haberemus. Occupabat vetus id oppidum eam planitiem, quæ infra Maſſatium eſt Æſium verſus ad Divi Eleutherii, quæ pervetuſta Ædes eſt Divo Maſſatienſium tutelari ſacra: Plebem S. Eleutherii vulgo appellant, ejuſque curator Plebanus olim, nunc Archipresbyter dictus, intra Maſſatium oppidum habitat ad Divi Leonardi. Verum non eam ſolum planitiem occupabat vetus ea civitas, ſed etiam campos adjacentes, eos maxime, qui facili declivio protenduntur in Boream. Altius enim effoſſa humo in extrema ejus agri parte, quæ ad Plebem Divi Eleutherii pertinet, antiquorum ædificiorum veſtigia ibi quoque deprehendimus. In Æde Divi Eleutherii, propterea quod magna ex parte refecta ſit, nihil eſt, quod magnam præſeferat vetuſtatem, ſi muri partem non exiguam excipias ex ſecto lapide operis ſanequam antiquiſſimi. Sed tamen totus ille tractus parietinis & ruderibus ita refertus eſt, ut non

modo

modo, ubicumque terram effodias ædificiorum reliquiæ ingentes, & lateritii canales, & ſubterranea cubicula, & pavimenta mire elaborata appareant; ſed aliquid etiam hujuſmodi ſupra terram non uno in loco emineat, ex quo de amplitudine & magnificentia ædificiorum, quæ in his locis erant, facile conjecturam facere licet. Eſt ruſticana domus in eo prædio, quod ad Divi Eleutherii ſpectat, ubi ejus oppidi partem nobiliorem fuiſſe crediderim, antiquis parietinis ſuperſtructa. Viſuntur hic ingentium fornicum reliquiæ, quibus domus ipſa eſt impoſita, & quod ſupereſt, antiqui muri tanta craſſitie, tantaque firmitate eſt, ut admirationi eſſe poſſit iis, quibus non ſatis perſpectum eſt, quæ olim eſſet ædificandi ratio, rebus præſertim Romanorum florentibus. Hinc profluxit Arcis Acciæ commentum non illepidum; in his enim veterum murorum reliquiis, cujuſdam Arcis munitiſſimæ, olim ab Romanis conditæ, veſtigia neſcio quis videri ſibi viſus eſt, idque in vulgus edidit, ac nomen etiam ejus Arcis acute excogitavit, voluitque Acciam eſſe dictam, unde proceſſu temporis Maſſatium, ſive Maſſaccium quaſi Maſſa Accia emerſerit. Sed mittamus nugas.

XXIII.

SUpra eam domum, ubi agricolæ hortulus eſt, ædificia fuiſſe pereleganter pavimentata, compertum eſt. Ex his alia erant exagonis laterculis conſtrata, quod pavimenti genus ſatis vulgare habitum eſſe crediderim in illa Romanorum lautitie, & magnificentia, alia autem ex marmoreis cruſtis

per-

perpolitis, apteque figuratis, ut inter ſe artificioſe componi poſſent, earumque ingens copia paſſim eo loco effoditur. Quamvis autem totus ille tractus continua plurium ſæculorum foſſione, & conſitione diſiectus, & diſſipatus ſit, alicubi tamen integra extant ejuſmodi pavimentorum veſtigia. Particulas aliquot, ubi tantillum agri adhuc intacti reperire licuit, detegi, & mundari curavimus, ſecus viam, quæ eſt inter Divi Eleutherii, & prædium iſtud, de quo dicimus, ſuntque intra ejus ipſius prædii ſeptum. Videre hic licet, cujuſmodi eſſent aſarota illa pavimenta antiquorum, vel marmorato oblinita, & picta, vel ex minutiſſimis teſſellis compoſita, quæ muſiva appellamus, de quorum origine, & uſu apud Romanos plura habet Plinius (*a*). Utriuſque generis ſpecimen aliquod hic adhuc ſupereſt, imprimiſque admiratione digna eſt integerrima, ac vividiſſima colorum ſpecies, qui in reliquiis prioris illius pavimenti ex marmorato apparent, quoſque neque interfluus humor, neque acriores ſucci, quibus humus, montanis præſertim locis referta eſt, quique vel duriſſima metallorum corpora labefactare ſolent, vel diſſolvere, vel vitiare ullo modo potuerunt.

XXIV.

POſſem hic etiam commemorare plurimos in iis locis reperiri nummos veteres ex omni forma & metallo, & omni ætate percuſſos, quæ res notiſſima, ac vulgatiſſima eſt. His proximis menſibus ſane plurimos recens effoſſos vidi, meras tamen quiſqui-

(a) *Hiſt. N. l. 36. c. 25.*

ſquilias, ſi unum fortaſſe, & item alterum exceperis, non prorſum tritos, & vulgares, quos Ravennam miſi ad Gabrielem Guaſtuccium, Monaſterii Claſſenſis monachum, iſtarum elegantiarum amantiſſimum. In his eſt Divi Romuli, quem ferunt, Maxentii filii nummus integerrimus, & ſatis elegans ex ære, & argenteus unus ſequioris ævi, cujus altera facies habet HLVDOVVICVS IMP. altera vero VENECIAS. Ejuſmodi nummum videre eſt apud Leblancum, & Muratorium, alioſque, ſed Muratorius eum non Venetiis noſtris, ſed Venetiæ Britanniæ minoris urbi adjudicandum eſſe pronunciat. Non deſunt alia antiquitatis veſtigia, & inſcriptionum antiquarum fragmenta, (*a*) & ollæ cinerariæ, & diverſi generis vaſa fictilia, quæ paſſim deteguntur. Loculus nuper inventus eſt cum oſſibus humani cadaveris ex tegulis prægrandibus, ut mos olim fuit, conſtructus, in quibus id eſt inſcriptum: C. CAMVRI SAL. F. Aliam figlinam veterem in iiſdem Cupræ Montanæ parietinis inveni, quæ nunc eſt apud Ferrantios, cum hac inſcriptione: C. C. C. L. AVCTI., quæ ab inſcriptione figlinæ ſuperioris haud multum abludere vide-

(a) *Tabulas duas marmoreas inſcriptas ſunt qui meminerint vidiſſe in fundo beneficiario Chriſtophori Bionchæ, Presbyteri Maſſatienſis, prope Cupræ Montanæ locum, eaſque multorum opinio eſt in reparatione domus ruſticanæ, quæ in eo fundo eſt, eſſe abſumptas. Ex variis vero veterum Inſcriptionum fragmentis, quæ vidimus, nihil fere exſculpi poteſt, ſi forte nomen aliquod excipias, uti eſt iſtud*

RVFFVS. E IV.

Brachium quoque marmoreum ſtatuæ virilis effoſſum ad Divi Eleutherii, eſt apud humaniſſimum virum Iſidorum Ferrantium, & pedem item marmoreum alii viderunt eodem loco repertum.

Digitized by Google

ſq
ri
na
C
ſu
ti
&
h
C
c
n
u
a
f
r
r
t
i

Digitized by Google

videtur. Cum enim ibi C. *Camurium* neſcio quem habeamus, ex cujus nimirum officina ea figlina prodierit, non video cur hic legere non liceat *C. Camuri. C. Liberti. Aucti:* ut Auctus iſte vel ſuperioris Camurii, vel alterius ex ea gente Libertus fuerit, eidem officinæ præfectus. Gens autem Camuria cum aliis locis per Italiam, tum apud Attidiates a Cuprenſibus Montanis non multum diſſitos notiſſima erat, ut ex inſigni inſcriptione C. Camurio poſita apud Muratorium; (*a*) & ex alterius inſcriptionis fragmento apud Attidiates reperto, quod in ſchedis Hieronymi Comitis Vecchii Fabrianenſis ejuſmodi eſt:

Q. CAMVRIO. L. . . . .
LEM. NVM.. . . . . .
IVNIORI.

Habemus & Camurium XV. Leg. militem apud Tacitum (*b*), quem crebrior fama tradidit impreſſo gladio Galbæ Imperatoris jugulum hauſiſſe. Sed quid attinet hic de gente Camuria diſſerere? His ipſis diebus, quibus hæc ſcribimus, vetus ſigillum, in ruderibus Cupræ Montanæ repertum, perlatum eſt ad nos, cui id eſt inſcriptum:

Q. FLAVI
HERMETIS

Sed & leunculus ex ære elegantiſſimus ibidem his diebus repertus eſt, & lapideum leonem grandiorem eodem item loco effoſſum videre licet in faſtigio templi Divi Leonardi intra oppidum Maſſatium. Ex quo

(a) *Pag. DCLXXXVI. & MXCVI.*
(b) *Hiſt. l.* 1.

quo haud ſcio an quidquam ſuſpicari liceat de cultu Matris Deûm apud Cuprenſes Montanos. Sed & laterculum quoque fictilem, arte plaſtica elegantiſſime formatum, vidimus apud Antonium Martirellium Archipresbyterum Maſſatienſem, cujus hic ectypon damus. Effoſſus eſt haud ita pridem prope eum locum, unde noſtra inſcriptio Cuprenſium Montanorum index eruta eſt, paſſibus aliquot ſupra domum ruſticanam, de qua ante diximus. Atque hinc etiam magis, ni fallor, apparet, fuiſſe eum locum noſtri hujuſce oppidi celebriorem, illuſtrioremque, ubi & ædificia ſplendide conſtructa, & his etiam plaſticis operibus ornata eſſent, & publicum illud monumentum Antonino principi poni commode potuiſſet.

XXV.

Est præterea vetus quoddam ædificium pari fere ſpatio Maſſatium inter & Cupræ Montanæ locum, ſecus viam, qua Æſium itur, quod inſtar ſubterraneæ cryptæ olim erat, nunc magna ex parte ſupra ſolum eminet, decreſcente ſcilicet in dies modico eo tumulo, ſub quo ædificium iſtud erat effoſſum, & humo, qua tegebatur, ut fit in ejuſmodi locis, ſenſim dilabente. Longum eſt palmos Rom. 85. 11. latum 47. 8. altum vero introrſum ad palmos 18. Totum opus ex calce & fragminibus diverſæ materiæ, arenaque ſimul coagmentatis ſolidiſſimum eſt, ac fornicibus ex eodem opere firmiſſimis contectum. Inferius duas in partes dividitur ſecundum longitudinem, patetque aditus ex una in alteram per arcus ſex informes, ſatis humiles, vix palmos *6.* altos.

altos. Exterius rude & impolitum eſt, utpote quod, ut dictum eſt, totum ſub terra latebat. Interius tectorio opere decenter ornatum erat, ejuſque non exiguæ reliquiæ integerrimæ adhuc viſuntur. Super id moles olim extabat non minima ex ſecto lapide quadrato, ut ex multis indiciis, meo judicio certiſſimis, conſtat. Sed ante hanc memoriam ea moles diſiecta eſt, nec cujuſmodi fuerit, conjectari licet. Ejus reliquias, lapidis ſecti magnam vim, in variis ædificiis & operibus vel privatis, vel publicis, abſumptas fuiſſe probatiſſimorum hominum teſtimonio accepi. Eſt is locus veteri infamia notiſſimus: Barlotium vulgo dicunt, ac multorum opinio eſt ab hæreticis, quos Fraticellos (*a*) dicebant, extructum fuiſſe, ut ibi ſuos cœtus ſceleſtiſſimos clam habere poſſent, unde & Barlotium nomen traxerit, ex quodam ſcilicet nefario ritu, quo ejus ſectæ homines in ſuis nefariis ſacris utebantur: quem ritum deſcribit pluribus Fl. Blondus auctor Synchronus (*b*), Franciſcus Pamphilus (*c*) & alii plures. Et ſane cum ea peſtis medio ſæculo XV. late per Picenum cum edictis graviſſimis, tum vi & armis compreſſa, & male multata fuiſſet, ejus reliquias ad hæc loca, atque in hunc Piceni extremum limitem confluxiſſe manifeſtum eſt, nec a vero abhorret latibulum hoc maxime delegiſſe homines ſpurciſſimos, ut ſuarum obſcœnitatum ſacrarium eſſet. In quo quid agerent in nocturnis illis congreſſibus, quibus

D arti-

(a) *Rainaldus ad ann.* 1421. *&c. S. Antonin.* 3. *p. tit.* 22. *&c.*

(b) *Blond. Ital. Illuſt. ex interpr. Italic. L. Fauni. p.* 126. *&c.*

(c) *De Laud. Picen.*

artibus viros fœminaſque ſub religionis ſpecie deciperent, quibus denique præſtigiis ab ſe deceptos dementarent, & ad infanda ſacra initiarent, nec hujus loci eſt dicere, & cum pudor vetat, tum res eſt vulgari fama, & multorum ſcriptis notiſſima (*a*). Sed ut facile conceſſerim fuiſſe ejus cryptæ latebras aptiſſimas ad tantam flagitiorum colluviem occulendam judicatas, ad idque delectas, ſupra fidem tamen eſſe videtur, ut illa fæx, & fugitivorum hominum manus tantum opus conſtruere potuerit. Accedit quod & multo majorem antiquitatem præſeferre videtur, quam ut medio ſæculo XV. ſit conditum, & tantæ amplitudinis erat, ut & alios omnino conditores habere, & ad alios uſus factum eſſe debuerit, quod ejus enim nunc ſupereſt, aliqua tantum pars eſt, ut ante diximus. Eruditiſſimus Raphaellius, quem ante nominavi, rogatu meo cum nuper ad hæc Cupræ Montanæ veſtigia conſideranda veniſſet, longe antiquiſſimum eſſe hoc ædificium judicavit, & fortaſſe ad Romanorum tempora referendum. Erat una Octavius Turcius Canonicus Piranus, antiquitatum ſtudioſiſſimus, cujus idem ea de re judicium fuit. Ego enim eo conſilio viros eruditos accerſiveram, ut in eorum auctoritate præſidium aliquod ſtatim haberem, ſi quis eſſet qui, propter rei novitatem, non ſatis ſibi perſuadere poſſet hæc me Cuprenſium Montanorum indicia in his locis reperiſſe. Audiveram enim eſſe qui neſcio quid muſſitarent, dicerentque permirum ſibi videri in ea inſcriptione, quæ apud Ferrantios eſt, *Cuprenſes Montanos*

(a) *Blond. loc. cit. &c.*

tanos legiſſe me, cum tale aliquid nec Cl. Abbas Petrus Cannetus ex ordine meo vir eruditiſſimus, qui eam exſcripſiſſe dicitur, nec Angelus Tacchius, presbyter Maſſatienſis, cujus recens eſt, nec tenuis, fama hic in patria ſua, nec alius ante me quiſquam vidiſſet. Sed quis tandem ejus ædificii, quod ſupra deſcripſimus, primitivus uſus fuerit, divinare non licet. Niſi tantæ amplitudinis eſſet, ad alicujus familiæ ſepulcrum conditum fuiſſe, aliquis non inepte ſuſpicari poſſet; neque enim inauditum eſt ejuſmodi ſepulcra concamerata, & etiam admodum ampla, olim in uſu fuiſſe. Sed hic noſter ſpecus non unius modo familiæ, ſed totius populi Cuprenſis Montani cineres capere potuiſſet.

XXVI.

SEd nullum, meo quidem judicio, his locis habemus illuſtrius antiqui oppidi indicium, quam aquæductum in topho excavatum, qui paucis ab hinc annis caſu detectus eſt, quique aquam ab eo fonte duxiſſe videbatur, qui ſubtus Portam ſuburbii Maſſatienſis, qua Æſium itur, manabat, quemque aggeſta paulatim humo per incuriam corruptum pene jam intercidiſſe vidimus. Altus eſt ductus iſte palm. Rom. 5. 10., latus palm. 2. 9. quamquam non eadem ubique altitudo eſt, ſed alicubi aliquanto minor. Cum primum ſubterraneus iſte ductus detectus eſt, varia hominum judicia fuere, ſed qui melius aliquid in ea re vidiſſe exiſtimati ſunt, cœcum iter, & occultam viam eſſe dixerunt, qua ab Arce Accia, quam in antiquis hujus noſtri oppidi ruderibus ſo-

mniando viderant, ad Maſſatium oppidum clanculum iri poſſet. Sed pudet hæc ſomnia regere. Plumbei tubi prægrandes aliquot ab hinc annis effoſſi ſunt ſecus eum locum, ubi hujus cuniculi exitus, quantum conjectura colligere poſſumus, eſſe debebat. Ibi etiam coctiles tubi hodiedum effodiuntur, vel eorum certe creberrima fragmenta paſſim occurrunt, & ſubterranea quoque aquarum conceptacula eo loci fuiſſe facile conjici poteſt ex eo, quod narrant, ſe ejus loci agricolæ deprehendiſſe, cum terram lucri ſpe allecti altius effoderent, quod ſæpe eos factitaſſe cognovimus. Hæc ego cum mecum animo verſarem, locique ſitum conſiderarem, haud ægre mihi ſuadebam, non aliunde quam per cuniculum illum, quem ante deſcripſimus, aquam in ea loca influere potuiſſe. Sed liquido tandem non alium, quam aquæ ducendæ ejus cuniculi uſum fuiſse perſpexi ex ea cruſtà, quæ ex diuturno aquæ decurſu ad ejus fundum, ac latera concrevit, quæ quidem cruſta ad fundum aquæductus ſemidigitali craſſitie eſt, ad latera autem multo minori.

XXVII.

HÆc indicia, & veſtigia antiquiſſimi oppidi, & quidem ſatis ampli, & lauti in his locis habemus, non fucata illa & ficta, ſed ſolida, atque expreſsa, &, ni mea me fallit opinio, clariſſimis inuſta notis veritatis. Ecquod autem oppidum iſtud fuerit, nemo ante hoc tempus, ne conjectando quidem, pervidere tentavit, ſi Arcis Acciæ ſomniatores exce-

exceperis. Sed Cupram Montanam fuiſse, nunc tandem Inſcriptionis noſtræ beneficio compertum eſt, & montana hæc regio mirum in modum congruit, præſertim cum nemo hactenus, niſi ineptiſſime, ejus civitatis ſitum alibi quæſierit. Accedit, quod Cupræ appellatio, etſi penitus ætate noſtra his locis extincta ſit, aliquod tamen ejus veſtigium ſupereſt in *Podii Cupi* nomine, qui locus hinc diſtat ad paſsus mille quingentos. Quod enim nunc *Caſtrum Podii Cupi*, olim *Podii Cupræ* dicebatur, ut conſtat ex Diplomate Innocentii III. Dat. Laterani ann. 1199. quo jura noſtræ olim Camaldulenſis Abbatiæ S. Elenæ ad flumen Æſim confirmantur, ubi præ ceteris recenſentur, *poſſeſſiones, quas habetis in caſtro Podii Cupræ, cum hominibus quos ibi habetis*. Hujus Diplomatis autographum extat Romæ in noſtro Camaldulenſi Archivo ad Divi Romualdi (*a*), unde aliquot ab hinc annis exſcriptum eſt ab Anſelmo Coſtadono ex Ordine noſtro viro erudito, qui aliquot ejus particulas, atque hanc imprimis, quam hic proferimus, caſu, & quaſi aliud agens ad me miſit, nunc tandem magno mihi uſui futuras. Ego integrum vulgabo in diſsertatione *de Æſi flumine, & locis adiacentibus*, quam edere cogito. Porro *Caſtrum Podii Cupræ* in eo diplomate memoratum idem eſt, quod nunc Podii Cupi appellamus, Abbatiæ S. Elenæ conterminum, & ſolo Aſinantis fluvio diviſum, ubi noſtri Camaldulenſes, & ea imprimis Abbatia ampla obtinent latifundia. Primarium quoque ejus caſtri Sacerdotium monachum Camaldolenſem

 ab

(a) *Vol. XV. num.* 7.

ab antiquiſſimis temporibus curatorem habuit, uſque ad Innocentii X. tempora, cujus lege cautum eſt, ne Regularibus extranea hujuſmodi Sacerdotia habere impoſterum liceret. Sed jus tamen inſtituendi Sacerdotis in eo Caſtro ad noſtrum Ordinem pertinet. Ne quis autem dubitet ex *Podii Cupræ* nomine corrupto emerſiſse novitiam Podii Cupi appellationem, animadvertere juvabit vetus nomen Podii Cupræ, quod ſedente Innocentio III. obtinebat, paulo poſt illud tempus in *Podium Cupri* defluxiſse, unde *Podium Cupi*, vulgo *Poggio Cupo*, tandem fictum eſt. Evincitur id ex pervetuſtis tabulis agrariis Æſinæ civitatis vulgo *il Cataſto Vecchio*, ante annos, ut minimum quadringentos ſcriptis in codice membranaceo, quem vidimus in Tabulario publico Æſinorum. In extremo enim ejus codicis folio ſic nuper legi: *De Caſtro Maſſatii Margarita uxor olim de Racimbeni habet terram in curia* Podii Cupri, *in fundo terræ Metii, juxta viam cannas centum quinquaginta octo.* Sed enimvero illud quoque prætereundum non eſt quam inepte, atque adeo abſurde, is locus nunc *Podii Cupi* nomine dicatur. Qui enim *Podium Cupum, Poggio Cupo*, dicit, is perinde eſt ac ſi collem imum, aut montem profundum noſtra lingua dicat; id enim *Podium Cupum* apud nos ſonat: quæ duo ita inter ſe pugnant, nihil ut magis. Neque vero in nomine ſolum, ſed magna in re ipſa abſurditas eſt; neque enim imus, ac depreſſus eſt is locus, ubi Podii Cupi Caſtrum eſt ſitum, ſed prætaltus, atque editiſſimus; aſſurgit enim ad mille paſſus; & eo amplius, ſupra flumen Æſim, & Aſinantem, quo fit ut ex utraque ea parte perdifficilem habeat aſcenſum. Nequit igitur id pro-

proprium ac nativum ejus loci nomen eſſe, ſed ex Podii Cupræ nomine corrupto a noſtratibus conflatum ſit oportet. Cujus rei conjecturam quoque ex eo capere licet, quod Oppidulum hoc, vulgo nunc *Podium Cupum* appellatum, *Podium Cupi* olim dicebatur, ut ex tabulis hujus publici Archivii Maſſatientium innumeris ante annos ducentos, ac tercentos ſcriptis, compertum eſt. Ejuſmodi autem appellatio multo affinior eſt ei, quam exeunte ſæculo XII. habebat, cum Caſtrum Podii Cupræ, ac multo magis cum *Podii Cupri Caſtrum* dicebatur.

XXVIII.

AC de ſitu quidem Cupræ Montanæ hactenus. Sed tu tamen cave aliud quidpiam ea de civitate a me requiras, cujus pene memoriam omnem delevit antiquitas. Quod ſi te conjecturæ fortaſſe delectant, ſuperioribus conjecturis alias addere juvabit. Ac de nomine quidem Cupræ Montanæ vix dubito, quin ex Dea Cupra ſumptum ſit, quemadmodum & Cupram Maritimam conſentiunt omnes ex eadem Dea Cupra nomen traxiſſe. Erat ejus templum celeberrimum: ultra Firmanorum fines prope oram maritimam a Strabone memoratum, a Silio Italico, aliiſque, quod Hadrianus vetuſtate corruptum reſtituit, ut ex inſcriptione apud Gruterum, & apud nuperrimum Paciaudum in laudata diſſertatione de antiquitatibus Ripæ Tranſonæ (*a*). *Dein Cupræ eſt Fanum*, inquit Strabo, oram maritimam

D 4 Pice-

(a) *Pag.* 83.

Piceni deſcribens, *conditum, dedicatumque ab Etruſcis, qui Junonem vocant Cupram* (*a*), ni mavis Cypram, quod perinde eſt. Silius autem ex editione P. Marſi (*b*).

Hic & quos paſcunt ſcopuloſæ rura Numanæ,
Et quis littoreæ fumant altaria Cupræ,
Quique Truentinas ſervant cum flumine turres
Cernere erat, &c.

Cellarius (*c*), Gorius (*d*), aliique bene multi uti nomen ab Dea Cupra, ita ab Etruſcis Deæ Cupræ cultoribus eam civitatem traxiſse originem exiſtimant. Cumque perſuaſum eſset Cupram Maritimam Montanæ conterminam fuiſse, eandem in utroque & nominis & originis rationem fuiſse judicarunt, quod æque verum eſse poterat, etiamſi locis inter ſe duæ iſtæ civitates plurimum diſtarent. Hic tamen moneo non videri extra dubitationem omnem id, quod de Dea Cupra dicunt. Dea enim Cupra, quæ Etruſcis Juno, Sabinis Bona Dea eſse poterat, qui bonum *cyprum*, ſive *cuprum* dicunt, pro uſu promiſcuo literarum y, & u, quemadmodum ex Varrone obſervat Reineſius, nam *cyprum Sabine bonum*, inquit Varro (*e*). Quod ſi Picentes a Sabinis orti ſunt, ut eſt apud Plinium [*f*], & apud M. Porcium Catonem (*g*) ſupra fidem non eſset ab iiſdem & Deæ Cupræ religionem in Picenum eſse profectam, & Cupræ

(a) *Geogr. l. V.*
(b) *Lib. VIII.*
(c) *Geog. ant. l.* 2. *c.* 11.
(d) *Muſ. Etruſc. Tom.* 1. *p.* 64.
(e) L. 4. *Vid. Reineſ. in* 125. *l.*
(f) L. 3. *c.* 13.
(g) *De origine.*

præ utriuſque civitatis originem eſſe repetendam.

XXIX.

De amplitudine ac dignitate Cupræ Montanæ nihil pariter habemus, niſi conjecturas paucas, eaſdemque non admodum ſolidas, ſed ejuſmodi tamen, ut prætereundæ non ſint. Plinius Cuprenſes Montanos cum ceteris Piceni civitatibus per eos dies florentiſſimis ſine ullo diſcrimine recenſet; at Ptolemæus cum in paucis hujus clariſſimæ Provinciæ civitatibus, quas, ceteris omnino prætermiſſis, deſcribit, Cupram Montanam numerat; eam meo quidem judicio ex illuſtrioribus Piceni civitatibus fuiſſe demonſtrat; neque enim credibile eſt voluiſſe illum celebratiſſimas urbes, locaque clariſſima omittere, ut tenuiora deſcriberet. Ex eo etiam quod apud Cuprenſes Montanos beneficio Romanorum Principum Pueris & Puellis alimenta ex publico decreta fuerint, quemadmodum ex noſtra Inſcriptione compertum eſt, aliquis fortaſſe conjiciet ejus civitatis dignitatem, quæ ejuſmodi fuerit, ut in ejus commodis & ornamentis augendis publicas opes rectiſſime impendi Optimi Principes exiſtimaverint.

XXX.

Quærit eruditus P. Paciaudus in ſua Diſſertatione de Cupræ, ſeu Ripæ Tranſonæ Antiquitatibus, ſitne Cupra Coloniis Romanorum adnumeranda (*a*), aitque ita ſibi videri propter Frontini

(a) §. 11. *pag.* 91.

tini auctoritatem: *Ager Cuprenſis*, inquit Frontinus, *Truentinus*, *Caſtranus*, *Alternenſis lege Auguſtea aſſignati*. Ac paulo poſt: *Cuprenſis ager ea lege aſſignatus, qua & ager Caſtranus*. His verbis Coloniarum deductionem deſignari facile concedimus viro doctiſſimo; ſed agrum Cuprenſem a Frontino memoratum fuiſſe conſtat Truentino, & Caſtrano vicinum, eum ſcilicet qui Cupræ Maritimæ adjaceret, & eſſet ab Agro Cuprenſi Montano omnino diverſus. Quare ut de Cupra Maritima non negamus ex Coloniis Romanorum eſſe habendam, propter Frontini teſtimonium, ita de Cupra Montana dicere non audemus. Sed Paciaudus cum Montanam Cupram apud Ripam Tranſonam non recte conſtituit, tum non ſatis duplicem Cupram, Montanam a Maritima, diſtinguit. Interim hic abs re fortaſſe non erit animadvertere a Frontino agrum Cupræ Maritimæ adjacentem Cuprenſem omnino dici abſque ulla nota, quod non temere, ſed certa ratione factum oportuit. Sic enim exiſtimo & populum, & agrum Cupræ Maritimæ nulla appoſita nota Cuprenſem, dici conſueviſſe; quoties autem Cupræ Montanæ, aut populum, aut agrum nominare oportuiſſet, *Montani* appellationem adjungi debuiſſe. Franciſcus M. Raphaellius, quem hic iterum honoris cauſa nomino, alia ratione probare ſe poſſe putat Cupram Montanam in Coloniarum numero eſſe habendam, non ſecus ac ceteras Piceni civitates, nimirum ex lege Flaminia *de agro Piceno*, *& Gallico viritim dividundo*. Quæ vis hujus argumenti ſit, explicabit ipſe in iis libris, quos de antiquis Picentibus edere parat in lucem.

XXXI.

XXXI.

EST vetus inſcriptio apud Atinates olim reperta, & nunc Turri horariæ ad Divæ Mariæ infixa, quam non ſemel ediderunt viri docti Gorius, Muratorius, Marangonius, Bonaventura Theolus, P. Paciaudus, & Cl. Academicus Cortonenſis ſupra laudatus, ſed tanta lectionum varietate, ut merito ſuſpicari aliquis poſſit non eſſe unam eandemque Inſcriptionem. Gorii exemplum, a quo vulgata eſt inter Donianas, ex collectaneis Dominici Panicalis ita ſe habet:

M. RVBRENO. VIRIO. PRISCO. POMPONIANO
PROCVLO. MAECIANO. COS. CVPR. COO. CVR
COL. MINTVRNENSIVM. APRIC. CVR. COL. FOR
MIANORVM. PRAET. CANDIDATO. QVAEST.
CANDIDATO. X. VIRO. SALIO. COLLINO. CIVI
ET. PATRONO. ORDO. ET PLEPS. ATINA
PVBLICE.

In latere ejuſdem lapidis hæc leguntur:

IVNIAE. ARRIAE. RVFINAE. C. F
VIII. COS. FIL. EIVS.

Laudatus Academiæ Cortonenſis ſocius, quem eſſe conſtat Rodulphinum Venutum V. Cl., qui ſub nomine Tarquinii Coritani diſſertationem edidit *de quibuſdam antiquitatibus ad Ripam Tranſonam repertis*, & eruditus P. Paciaudus non eodem prorſus modo eandem inſcriptionem legunt. Ut enim omittam alicubi SALLO, pro SALIO legi, PLEBS, pro PLEPS, PVBBLICE, pro PVBLICE, & ſi qua ſunt præterea de genere hoc, quæ typothetarum indiligentiæ tribui poſſunt, qui Gorio eſt *Ru-*

bre-

currebat. Gorius vero non apertiſſime quidem fatetur deſignari hic Conſulem Cuprenſem Montanum, ſed in eam tamen opinionem pronus eſt. *Cupræ*, inquit, *ſit mentio in hoc lapide, ac fortaſſis Montanæ. Quum enim in vetuſtis lapidibus Maritima nominatur, ad diſcrimen notandum, additur* CVPRA. MAR. Magnum erit momentum in hac viri Clariſſimi ratione, ſi plures reperiantur antiquæ inſcriptiones ad Cupram Maritimam pertinentes, in quibus ſit CVPRA. MAR. Ego unam vidi apud laudatum Paciaudum a Grutero acceptam, ac nullam præterea vel Paciaudus ipſe affert in ſuis Cupræ, ſeu Ripæ Tranſonæ monumentis, quibus colligendis, & illuſtrandis non indiligentem navavit operam. Eandem vidi apud laudatum Academicum Cortonenſem. Sed noſtra quoque Maſſatienſis inſcriptio eruditiſſimi Gorii conjecturam infirmat: Pueri enim & Puellæ Alimentarii, in noſtra hac inſcriptione memorati, non Cuprenſes modo, ſed Cuprenſes Montani dicuntur. Quod ſi conjecturis indulgere liceat, Cupram Maritimam potius crediderim ſcribi, & nominari Cupram ut plurimum conſueviſſe abſque alia nota, & diſcrimine, ut ſupra etiam monuimus, cum de agro Cuprenſi, qui a Frontino memoratur, ſermo incidiſſet. Quod ſi ex me quæras, humaniſſime Garatone, quod meum judicium ſit de hoc Cuprenſi Conſule, vero propius videri mihi dixerim, eum, ſi unquam fuit, Cupræ Maritimæ adjudicandum eſſe, idque duabus potiſſimum de cauſis. Primum enim Cupram Maritimam longe nobiliſſimam, & ampliſſimam civitatem præ Cupra Montana fuiſſe exiſtimo; idque ex Templo

Deæ

Deæ Cupræ apud antiquos celeberrimo, & ex creberrimis ſplendidæ antiquitatis monumentis conjicere licet, quæ paſſim obſervantur, & effodiuntur in dies ad Ripam Tranſonam, hoc eſt in iis locis, ubi Cupram Maritimam fuiſſe compertum eſt : ex quibus partem non minimam videre licet apud P. Paciaudum, & quem non ſemel nominavimus Academicum Cortonenſem. Accedit quod Conſul iſte Cuprenſis, cum ex Atina civitate eſſet, Minturnenſium, & Formianorum Curator, commodius apud Cuprenſes Maritimos, quam apud Montanos Conſul cooptari potuit, ob earum civitatum immodicam a Cuprenſibus Montanis, multo vero minorem a Cuprenſibus Maritimis diſtantiam.

XXXII.

Qui fuerint agri Cuprenſis Montani fines difficile dictu eſt, ſi eam partem excipias, quæ Æſi flumine alluitur. Cum enim eo flumine ager Picenus olim ab Umbria, tum ab agro Gallico divideretur, ager Cuprenſis Montanus ultra eum terminum excurrere non poterat. Eſt fluvius alius perexiguus, rivum potius dixeris, ex Apennino non longo admodum curſu in Æſim influens, paulo ſupra Caſtrum Podii Cupræ, quem Aſinantem dicunt. Is nunc agrum Maſsatienſem a Fabrianenſi dividit, ſed eum tamen non exiſtimo Agri Cuprenſis Montani terminum fuiſse, cum vix paſſus mille ſupra Maſsatium, adeoque ſupra Cupram Montanam defluat, nec veroſimile ſit civitatis, ſatis amplæ & illuſtris, fines non multo latius patuiſſe. Magnam itaque ejus montis partem, quæ Æſi &

Aſi-

Aſinante clauditur, & ad Apennini radices propius accedit, ubi Rotorſium (*a*), olim Scaligeræ, nunc Stellutiæ gentis, apud Fabrianenſes clariſſimæ, Caſtellum eſt, & Procicchiarum (*b*) etiam, & Domi (*c*) Fabrianenſium ſeu Caſtella, ſeu vici, olim Cuprenſium Montanorum fuiſſe crediderim: quorum fines iidem, ac Piceni ex ea parte fuerint: ſiquidem Plinianæ deſcriptioni ſtandum ſit (*d*). Ut enim Æſi flumine ad Occidentem, ſic Apennini jugis ad meridiem terminatum fuiſſe agrum Picenum Plinius indicare videtur: atque is fortaſſe erat Piceni terminus ex ea parte, cum Plinius ſcribebat, quem non ignoro aliis temporibus mutari potuiſſe. Tuficanos certe, quorum ager magna ex parte nunc ad Fabrianenſes pertinet, quique proxime occurrebant ſupra Cuprenſes Montanos, Picentibus non adjungit Plinius, ſed in Umbros rejicit.

XXXIII.

ITaque Æſi flumine, tum Apennini jugis continebatur Ager Cuprenſis Montanus; & ab Æſi flumine primo Tuficanos conterminos habuiſſe videtur, tum Mathilicates, ni mavis Septempedanos, vel potius utroſque, deinde Cingulanos, denique Auximates, & Anconitanos, niſi qua civitas Auximates inter & Cingulanos, rurſumque inter Anconitanos & Cu-

(a) *Rotorſio.*
(b) *Le Procicchie.*
(c) *Duomo.*
(d) *Hiſt. Nat. Lib. 3. loc. cit.*

Digitized by Google

Cupreſes Montanos fuiſſe dicenda ſit. Tantum enim agri Cupram inter Montanam, & Anconam, itemque Cingulum inter & Auximum jacet, ut unam, & fortaſſe alteram civitatem percommode capere potuiſſet. Id autem eo veroſimilius mihi videtur quod, cum Æſi flumine ager Picenus a Gallico divideretur, ut Cupreſium noſtrorum fines ultra Æſim non porrigebantur, ita nec Æſinorum citra id flumen prolatos eſſe crediderim. Quare totus iſte tractus agri Piceni, qui Æſi flumine alluitur, cujuſque partem majorem Æſini nunc obtinent, aliis olim civitatibus attributum fuiſſe neceſſe eſt. Itaque montuoſa hæc regio peramœna, quæ circa Maſſatium jacet, Cupreſes Montanos habitatores olim habuit, in qua vici & oppidula plura, ut nullibi fortaſſe frequentiora, videre licet. In quibus etſi pauca occurrant antiquitatis veſtigia, credibile tamen eſt ea quoque priſcis Cupreſibus originem debere. In his ſunt ad Æſim Caſtrum Podii Cupræ, & Siſcianum (*a*), olim, ut fama eſt, Æſianum dictum, nunc exiguus vicus, & aliquanto illuſtrius Majolati Caſtrum (*b*), & Montis Roberti (*c*), & Caſtrum Ghibellinum [*d*], quæ totidem monticulis inſident ſecus flumen Æſim, ac aliquanto minus quam paſſibus mille inter ſe diſtant. Succedit Rubelliani locus [*e*], tum Divi Pauli vicus [*f*], ac Sta-

(a) *Siſciano.*
(b) *Majolati.*
(c) *Monteruberto.*
(d) *Caſtelbellino.*
(e) *Rovegliano.*
(f) *S. Paolo.*

Staphylanos etiam, tum Piranos, qui ad Apenninum magis accedunt, ad Cupreſes noſtros ſpectaſſe pronum dictu eſt; Staphylum [*a*] enim & Pirum [*b*] oppida tribus ad ſummum quatuor paſſuum millibus Maſſatio abſunt. Succedit tractus ille montanus, paulo aſperior ſupra Aſinantem ubi Rotorſium eſt, & quos diximus Fabrianenſium vici Domum, & Procicchiæ. Atque hæc loca cum ad Cuprenſes Montanos pertinuiſſe dicimus, non uſque adeo deliramus, ut certo ejus civitatis fines aſſecutos nos eſſe credamus, ſed cum ex his locis nullus ſit qui Maſſatio plus fere quam quatuor paſſuum millibus abſit, nemini videri poteſt immodica hæc Agri Cuprenſis Montani comprehenſio.

XXXIV.

QUod ante ſuſpicatus eram civitatem aliquam olim fuiſſe Cingulanos inter & Auximates, mihi veroſimilius fit, ex eo quod ad Divi Victoris in Arcione, qui locus eſt in Cingulanorum finibus Auximum verſus, clara quædam antiqui oppidi indicia ad Muſionem amnem mihi deprehendiſſe viſus ſum. Eo cum veniſſemus ego, & humaniſſimus Raphaellius, præter alia ſane conſpicua veterum ædificiorum veſtigia, duas inſcriptiones antiquas obſervavimus, alteram in ipſa fronte templi Divi Victoris, quæ Abbatia eſt Eminentiſſimo Cardinali Gentilio commendata, alteram vero aliquan-

E to

(a) *Lo Staffolo.*
(b) *L' Apiro.*

to ultra eum locum in fundo Tavignano. Primam a nemine obſervatam reor : alteram ab aliis non uno modo exſcriptam eſſe conſtabat. Utramque adhuc, ut opinor, ineditam, hic proferre juvat amiciſſimo Raphaellio permittente, quocum in animo eſt primo quoque tempore eodem accedere, & diligentius ejus loci antiquitates ſcrutari, & deſcribere :

INNOCEN[illegible]
QVI VIXIT
M X D X✱III
PTB ♡ IND ♡ III.

Habes inſcriptionem chriſtianam, quæ eſt ad Divi Victoris. Habeto nunc alteram, quæ eſt in fundo Tavignano Ver-

Verſu I. quinta & ſexta litera non parum extritæ ſunt. Qui ante nos hanc inſcriptionem legerunt, ut ex variis exemplis quæ apud Illuſtriſſimum Compagnonum vidi, COLLICIO, vel COLLECIO DEO maluerunt, quam COLLEGIO DEOR. uti mihi videtur legendum, eo quod poſt extremam literam O ſatis amplum ſpatium in marmore erat, antequam eſſet corruptum, ad unam præterea literam capiendam, ſcilicet R.. Si quid aliunde ſubodorari licuiſſet de *Deo* quopiam *Collicio*, vel *Collecio*, ea lectio ſollicitanda non fuerat. Sed quis iſte Deus ante hanc diem non auditus? Num Deus aliquis antiquorum Picentum? Ut de aliis populis, bene multis, manifeſtum eſt, ſic & Picentibus peculiare aliquod, & quaſi gentilitium & patrium numen eſſe poterat. Eſt apud eundem Auximanorum Antiſtitem ſimulacrum Deæ cujuſpiam, & caput item alterius ſtatuæ Deam eandem exhibentis ex marmore, quæ reperta ſunt in fundo Auximanæ Eccleſiæ Montetortio, ubi & alia ſunt antiquitatis veſtigia. Quam Deam ea ſimulacra exhibeant nec ipſe eruditiſſimus Antiſtes definire audet, nec quiſpiam fortaſſe facile definiet; nihil enim commune habere videntur cum uſitatis Deorum imaginibus, quæ paſſim obſervantur, niſi quid fortaſſe in cultu capitis ſit, quale in quibuſdam Ægyptiacis ſignis occurrere ſolet. Simili forma imaginem, cum eodem ornatu capitis, obſervavi nuper in manubrio antiqui vaſis ænei, quod eſt Auximi in Muſeo Leopardo, nec dubito quin iiſdem locis repertum ſit. Porro Tavignani locus vix paſſibus bis mille a Montetortio abeſt, ut ſi quis *Col-*

licium, vel *Collecium Deum* in allata inſcriptione tueri velit, habeat fortaſſe aliquid in antiquis illis imaginibus, quod in rem ſuam facere poſſit. Ego dum quid certius afferatur legere malim COLLEGIO DEOR*um*, ſextam enim literam primi verſus, licet admodum extritam, potius G, quam C eſſe dixerim. Tertio autem verſu legerim P. TVSIDIVS., eſt enim gens Tuſidia in Picentibus nota ex antiquis inſcriptionibus (*a*). Sed hæc fortaſſe alias diligentius expendenda erunt.

XXXV.

Est locus in Maſſatienſium finibus, ad Divæ Luciæ appellant, ubi pervetus caſtrum fuiſſe & conſentiens hominum fama, & conſpicua caſtrenſium murorum veſtigia declarant. Accola dictum eſt id caſtrum, nomenque adhuc loco hæret, qui nunc eſt in Maſſatienſium finibus. Olim ſuos habuit Dominos *de Accola*, vel *Accolæ Comites* dictos, qui una & Fellonicam obtinebant, vicum nunc plane dirutum, & Accolæ vicinum Æſium verſus. Ad annum 1251. *Corradutius fil. D. Rogerii Thomæ Arlocti*, Accolæ & Fellonicæ Dominus ſocietatem cum Æſinis iniit conditionibus multis ultro citroque, eaque imprimis, ut Corradutius in civitate Æſio domum haberet, ubi tres ſaltem menſes in anno tegeret (*b*). Fuit is ultimus Accolæ Dominus, ejuſque teſtamentum in Archivo ſecretio-

(a) *Grut.* 13. 686.

(b) *Ex tab. Archiv. Æſin. lib.* ✠ *I. pag.* 126.

tiore Æſinorum vidimus confectum anno 1275. Corradutio e vivis abeunte, Accolæ & Fellonicæ incolæ, cum libertatem, quam erant adepti, tueri poſſe diffiderent, propter vicinorum potentiam, Staphylanis ſeſe dedidere ad ann. 1286. (*a*) Sed tamen initio ſæculi XV. Simonettus, & Brunorius ex gente Simonetta, quæ gens late his locis per eos dies dominabatur, civitatem Æſinam cum Arce Accolæ obtinebant, Vicarii S. Sedis pro more temporum appellati (*b*). Verum Simonettis anno 1408. in ordinem redactis (*c*), Accolæ arx ad Staphylanos rediit, qui in ea præfectum cum modica militum manu præſidii loco habere conſueverunt ad annum uſque 1447., quo anno a Piceni legato Dominico Card. Firmano iis permiſſum eſt ut Accolæ arcem & ſibi inutilem, & vicinis locis propter militum latrocinia, qui in ea eſſent præſidii cauſa, maxime pernicioſam, ſubruere, & funditus delere liceret (*d*). Arce Accola ſublata egerunt Staphylani apud R. Pontificem, ut Accolæ ſolum, & agrum adiacentem emere ſibi liceret. Egerunt & Æſini majore ſtudio, atque ab his negotium confectum eſt, pactis a communitate Æſina nummis aureis Venetis bis mille quadringentis pro Accolæ area, & agro adjacenti, aliiſque nonnullorum proſcriptorum bonis in agro Æſino, quæ jam publicata fuerant. Hoc pacto Accolæ fundus ad Æſinos acceſſit ad annum 1452., ut ex monumentis a viro erudito

(a) *Vid. Append. n. I.*
(b) *Ex tab. in Arch. ſecr. Æſin. ad ann.* 1404. *confectis*.
(c) *Baldaſſin. Hiſt. Æſin. ad eum ann.*
(d) *Vid. Append. num. II.*

Ludovico Antonio Franciolino JCto, & patritio Æſino in magna cauſa *Æſina Collectarum* productis, & illuſtratis. Tandem Accolæ locus, qui communi nomine ab Æſinis coemptus fuerat, a Maſſatienſibus privatim emptus eſt ad an. 1521. 1529. ec. [*a*] Piri quoque oppidum, quod nunc eſt, quamquam perantiquum eſt, ex antiquioris tamen ſeu vici, ſeu caſtri aut. oppidi reliquiis emerſiſſe opinatur, vir eruditus Octavius Turcius, Canonicus Piranus, qui antiqui ejus loci veſtigia deprehendiſſe ſe affirmat aliquanto ſupra eum locum, ubi nunc Piri oppidum eſt. Ab eo Hiſtoriam Piranam expectamus. Ad Divi quoque Pauli vicum antiquorum ædificiorum veſtigia non rara identidem deteguntur, uti & in Majolati vicinia. Apud Montem Robertum in pariete majoris Eccleſiæ lapis eſt L. Plotio Cruſtæ ex tribu Velina poſitus ejuſmodi:

L. PLOTIVS
L. F. VEL.
CRVSTA.

XXXVI.

SEd nullibi clariora apparent antiquitatis indicia, quam apud Rubelliani [*b*] locum, cujus vel nomen ipſum neſcio quid eximiæ antiquitatis ſonat; videtur enim ex Rubellia gente ductum, uti Pompejanum, Lucullanum, & cetera hujuſmodi nomina ex gentilitiis familiarum nominibus confecta, ac villis, & fun-

(a) *Ex Tab. Archiv. Maſſat.*
(b) *Roveglianø.*

fundis earum familiarum impoſita. Eſt ibi ſuburbanum non inamœnum gentis Corradæ, quæ ex primis eſt apud Maſſatienſes antiquis parietinis ſuperſtructum, ac totus ille fundus veterum ædificiorum reliquiis refertus eſt. Rubelliani locum Monaſterio S. Eutitii in *Campoli* donatum fuiſſe ab Ageltrude Auguſta ad annum 907. legimus in antiquis tabulis a Baldaſſino primum in Hiſtoria Æſina, tum a Cl. Muratorio relatis [*a*]. *Oratorii* Divi Petri, quod in iis tabulis memoratur, omnis memoria excidit, ſed collis eſt Rubelliano proximus, cui ex Divo Petro nomen hæſit, ibique ædiculam illam fuiſſe oportet. Eſt etiam prope Rubellianum prædives Abbatia S. Apollinaris, quam Priores Eccleſiæ Æſinæ obtinent beneficio Pauli III. Rom. Pontificis [*b*]. Ac Monaſterium quidem magna ex parte diſiectum eſt, ſed templum integerrimum ſupereſt, ac religioſiſſime curatur ab ampliſſimo viro Scipione Guilielmio Priore Eccleſiæ Æſinæ, qui nihil non egit, ut aliquid de ejus Monaſterii origine, ceteriſque ad ejus hiſtoriam pertinentibus cognoſcere poſſet. Quid conſecutus ſit explicabimus alias in diſſertatione, quam, ut ante diximus, *de Æſi fluvio & locis adiacentibus* in lucem edere meditamur; erit enim is aptior de his agendi locus. Sed ad Cuprenſes Montanos redeamus.

XXXVII.

QUod civitatibus multis, quæ ſub Romanis maxime floruerant, propter barbarorum incurſiones

(a) *Antiquit. med. av. T. 5. p. 511.*
(b) *Apud Ughel. in Ep. Æſin.*

nes accidiſſe compertum eſt, idem & Cupræ Montanæ accidit, quæ ita deſolata eſt, ut ne de ejus quidem loco ante hoc tempus conſtiterit. Eo factum eſt ut majorem ejus agri partem, qui Cuprenſium Montanorum fuerat, vicinæ civitates occupaverint, quæ vel deletæ non fuerunt, vel paulo poſt reſtitutæ. Ad Annum CMVII. Rubelliani locus, qui profecto Cuprenſium Montanorum fuerat, ad Æſinos ſpectabat, ut ex tabulis ſupra laudatis [*a*]. Ceterum extremas ejus civitatis reliquias in hunc locum confluxiſſe, atque hoc Maſſatienſe Caſtrum condidiſſe ſi quis negarit, is oportet uno tempore civitatem non exiguam ita ſublatam eſſe fateatur, ut quidquid erat ejus populi ſimul extinctum, ac deletum ſit, quod eſſe nullo modo poteſt. Abſtineam ab exemplis remotarum: de vicinis dicam. Ex Oſtræ reliquiis conſentiens fama eſt Montis Boddii oppidum emerſiſſe, non ſecus ac ex Ricinæ maceriis Maceratam Piceni factam, uti nomen ipſum ſonat. Ita ex Sentino Saxoferratum, ex Septempeda, quod nunc eſt S. Severini oppidum, ex Treja Monteclum natum eſſe conſtat: & ea quidem ratione, ut earum civitatum vel ab hoſtibus dirutarum, vel naturali quaſi fato ſeneſcentium, & ad interitum properantium habitatores, altiora loca, quæ eſſent iis civitatibus vicina, peterent, ut ibi facilius hoſtium injurias, & bellorum incommoda caverent. Id ſimiliter a Cuprenſibus Montanis factum eſt. Erat enim aptiſſimus hic locus editus ac præcelſus ad ſedem tutiſſimam ejus populi reliquiis præſtandam. Neque vero dubitandum

(a) *Vid. Append. n.* III.

dum eſt quin initio ſtatim novum hoc oppidulum diligenter muniverint, quod poſterioribus ſæculis & muro firmiſſimo cum turribus per intervalla diſpoſitis, & præalta foſſa ſeptum fuiſſe conſtat: & poſtquam in civitatem Æſinam eſt receptum, ſemper munitiſſimæ arcis loco eſt habitum, in eoque, quamdiu armorum uſus in his regionibus Pontificiæ ditionis viguit, aliquem militum numerum præſidii cauſa Æſini (*a*) habuerunt. Sed præter caſtrum ipſum & natura loci, & arte munitum, locus erat intra ejus ſeptum munitior, vulgo *il Caſſaro*, cujus hodiedum nomen ſupereſt, ac nihil præterea. Eſt aliud, quo moveor, ut Maſſatium deficienti Cupræ Montanæ ſuccreviſſe judicem, cultus nimirum atque religio Maſſatienſium erga Divum Eleutherium, quem præcipui patroni loco habent. Sed ei tamen intra Maſſatium oppidum nec Ædem ullam, imo ne Aram quidem antiquitus dicatam fuiſſe comperimus. Una eſt ei Divo ſacra Ædes antiquiſſima ad eum locum, ubi Cupram Montanam fuiſſe demonſtravimus, quæ Plebis nomen adhuc retinet. Id autem argumento eſt Divi Eleutheri religionem in Maſſatium oppidum cum populi Cuprenſis Montani reliquiis commigraſſe.

XXXVIII.

SEd quandonam Maſſatii fundamenta jacta ſint, ſi quis quærere inſtituat, is oleum, & operam perdet. Ego Maſſatii mentionem ante Pontificatum Inno-

(a) *Ex Lib. Reformat. Æſii ad ann.* 1425. 1427. *&c.*

Innocentii III. non reperio. Per eos enim dies adjuncta eſſe Ordini noſtro oppidi Maſſatii Cœnobia cum Palatio, Caſtrum Siſcianum ex dimidia parte, & Caſtri item Saxonis (*a*) quartam partem, aliaque haud ignobilia Sacerdotia, & fundos in his locis ampliſſimos, idque ratum habitum eſſe per Innocentium III. uno & altero diplomate, ex Auguſtino Fortunio accipimus (*b*). Ad annum MCCXLIV. Maſſatienſes ſuum habebant Conſulem, a quo regerentur; ex quo apparet, ni fallor, tunc eos nondum ad Æſinos acceſſiſſe. Abbas S. Helenæ Benedictus eo anno Maſſatienſes conſulari nomine, & poteſtate regebat, quæ res multum eſt iis honorifica [*c*]. Conſulum vero Maſſatienſium monumentum aliud obſervavimus non ita pridem in antiquo lapide, quem hic deteximus in Ædibus Antonii M. Bartholini, cum hac inſcriptione:

TPO COSVLAT. CAVAL. ⁊TRAS

CA. O. OV. CC. LII

Aliquis

(a) Il Saſſo, *ubi hodiedum Abbatia S. Helenæ multa poſſidet.*

(b) *Circa ea tempora acceſſerant Sacræ Eremo in agro Piceno Cœnobia oppidi Maſſatii cum Palatio, medietas Caſtelli Siciani, quarta pars caſtelli Saxonis. Palatium in urbe Æſina cum ſuis plateis. Villa nova: Pantanus in planicie Boſorii, (forte Roſorii;* Roſora *) & Siciani: Canonica S. Angeli de pinis: Villa Serre Madii de Urſo: Plebs S. Eleutherii municentiſſimis donationibus cum omni jure & proprietate. Quibus omnibus Innocentius III. Pap. in generali Privilegiorum, ac libertatis Ordinis confirmatione Apoſtolicam auctoritatem interpoſuit. Dat. Romæ 4. no. Majas Indict. I. Et rurſus 13. cal. April. anno II.* Hiſtor. Camald. l. 2. c. 23.

(c) *Vid. Append. n. IV.*

Digitized by Google

Aliquis fortaſſe dubitare poſſet, num qui in hoc lapide occurrunt Cavalerius, & Traſmundus Conſules Maſſatienſes ne an Æſini fuerint; ſed cum Maſſatienſes conſtet per eos dies ſuos habuiſſe Conſules, ut ex allato Benedicti Abbatis S. Helenæ, & Conſulis Maſſatienſis monumento; non video cur Æſinos Conſules huc advocare oporteat. Conſules autem multo ante illud tempus paſſim inſtitutos fuiſſe conſtat in Italiæ Civitatibus, poſtquam ſeſe in libertatem vindicare, vel ſaltem ſuis legibus vivere, ſuoſque ſibi magiſtratus creare cœperant. Ac aliis quidem civitatibus Conſulem unum, aliis autem duos, aliis vero etiam plures præfuiſſe a Cl. Muratorio animadverſum eſt (*a*). Quamquam non claras modo civitates, ſed minora etiam oppida & caſtra hoc magiſtratuum genus habuiſſe vel ex hoc Maſſatienſium exemplo intelligimus. Apud Fabrianum quoque, Caſtrum per eos jam tum dies non obſcurum, duo conſules erant exeunte ſæculo XII., ut conſtat ex tabulis quas infra damus (*b*).

XXXIX.

SUnt in Archivo ſecretiore Cingulanorum teſtimonia a juratis teſtibus in judicio dicta, & in tabulas relata ad annum 1277. de juribus, & bonis Abbatiæ S. Victoris in Arcione in Agro Cingulano, in quibus, ubi quorundam prædiorum fines aſſignantur, memoratur *via, quæ vadit ad Maſſatium, ſive*

(a) *Murator Diſſert. med. ævi.*
(b) *Vid. Append. n. V.*

ſive Pretolonem, ut ſcripſit nuper ad me humaniſſimus Raphaellius, ex quo Maſſatii quod etymon ſit, idem vir eruditus intelligi poſſe exiſtimat. Ad eum enim modum quo Maceratæ Piceni urbi clariſſimæ ex maceriis Ricinæ nomen factum eſſe dicunt, quod de Macerata quoque Montis Feretri civitate confirmant, quam ex Pitini maceriis coaluiſſe ferunt; ita ex Cupræ Montanæ parietinis, & incondito lapidum & maceriarum cumulo, quem ex ea civitate diruta ſuperfuiſſe oportet, *Pretoloni*, ſeu *Pretolonis* nomen conflari potuiſſe exiſtimat, quod tandem in cognatum Maſſatii nomen defluxerit. Noſtrates ejus vim vocis intelligunt, nec ab ea multum aliena eſt Maſſatii nominis vis & ſignificatio, quæ priore illa obſoleſcente, deinceps ei loco hæſit.

X L.

QUæ Maſſatii caſtri fortuna fuerit ſuperioribus ſæculis, quibus dominis paruerit, quæ proſpera tulerit aut adverſa, neque dicere poſſem etiam ſi vellem, deficientibus antiquis monumentis, neque id propoſitum eſt mihi ut dicam, qui non Hiſtoriam Maſſatienſem ſcribere aggreſſus ſum, ſed pauca hinc & inde carptim delibare, non ſatis nota, atque animadverſa ab aliis, quæ ad te ſcriberem, amiciſſime Garatone, ut petitioni tuæ facerem ſatis. Quod ſi quæras quo loco nunc res Maſsatienſium ſit, dicam paucis florere illam Æſinæ civitati copulatam & conjunctam. Sic enim Æſina civitas Maſsatii, aliorumque oppidulorum Agri Æſini, quæ ſunt numero quindecim, habitatoribus

ribus communicata eſt, ut non voce tantum, ut alibi fere fit, ſed reipſa unum corpus civitatis ex urbanis & oppidanis, ac vicanis iſtis coaleſcat. Nam & ejus pecuniæ, quæ publica eſt conjunctim ratio habetur (*a*), & pari numero ex urbe, atque ex his oppidis & vicis deliguntur, qui Magiſtratum in ipſa urbe gerant. Sed tamen qui primum dignitatis locum obtinet, Confalonerium appellant, is ex urbanis patriciis eſt, non quidem jure, aut lege aliqua, ſed uſu potius & conſuetudine. Sequuntur Priores quinque, ex quibus duo ex urbe, reliqui ex agro eſse debent; ſed eadem omnium inſignia, idem honor, quin & menſam communiter in Palatio Æſino habent [*b*]: ex quo apparet non mœnibus urbanis civitatem Æſinam contineri, ſed æquiſſimo jure ſparſam eſse in caſtris, & oppidis totius agri Æſini. Ex his Maſsatium cum primis illuſtre habetur, quod ad tria mortalium millia alit in oppido ipſo, & agro adjacenti, & familias habet honeſtiſſimas, cum patriciis vicinarum civitatum familiis non amicitia ſolum, ſed affinitate etiam conjunctiſſimas.

XLI.

INtra oppidum unicum eſt monachorum cœnobium, quod nos obtinemus. A Divo Laurentio

(a) *Vetus querela eſt Comitatenſium, ſic enim appellant, contra Urbanos, quod iſtos dicant quoad hanc rem multa innovaſſe contra mores & ſtatuta majorum; qua de re graviſſimum judicium Romæ his ipſis diebus eſt exercendum.*

(b) *Statut. Æſin. l.* 1. *rubr.* 17. 18. *&* 39.

tio nomen habet. Medio ſæculo ſuperiore [*a*] erectum fuit. Ejus tamen initia multo altius repetenda ſunt. Hæc enim Ædes Divo Laurentio ſacra antiquiſſima eſt, ejuſque curator Ordinis noſtri monachus Præpoſitus Caſtri Maſſatii in antiquis monumentis appellatur. Abſtineo nunc jura, dignitatemque noſtræ hujus Eccleſiæ perſequi, quæ antequam Plebanus Divi Eleutherii intra oppidum ad Divi Leonardi ſe reciperet, princeps ac potiſſima apud Maſsatienſes erat; ſed abſtineo, inquam, ne litium ſemina ſerere videar, quarum ampla ſeges hinc aliquando eſt orta. Aucta eſt hoc anno familia hujus Monaſterii duobus Lectoribus, qui publice Rhetoricen, Philoſophiam; ac Moralem Theologiam doceant. Ad Divi Leonardi, præter Archipresbyterum, olim Plebanum dictum, haud exiguus eſt Sacerdotum numerus, qui Canonicorum inſtar ſacra ibi decenter, ac religioſe perſolvunt. Eſt præterea intra oppidum ipſum Monaſterium Monialium & religione & amplitudine maxime conſpicuum. De quo, quoniam nihil impedit quominus libere dicam quæ ſentio, juvat nonnulla in medium proferre, quæ ad hanc uſque diem in tenebris jacuerunt.

XLII.

ERant olim apud Maſsatienſes duo ſacrarum virginum cœnobia, alterum ad Divæ Catharinæ & Margaritæ extra caſtrum, alterum intra, quod a Diva Martha & Magdalena nomen habebat. Utra-

(a) *Ad ann.* 1657.

Utraque adhuc Eccleſia ſupereſt, prima quidem integra & incorrupta, quam Divæ Catharinæ dicunt, altera vero, quæ Divæ Magdalenæ vulgo dicebatur, jamdiu exaugurata, & profanis uſibus addicta. Sed ad Divæ Magdalenæ anno 1366. Moniales prorſus eſse deſierant, quod quæ ibi erant loco ceſſiſſent, ſive quod omnis ejus loci familia paulatim defeciſset. Eo factum eſt, ut quæ ad Divæ Catharinæ erant intra caſtrum recipi, & in vacuam earum ſedem ſubire optaverint; propterea quod, cum extra caſtrum eſsent temporibus longe corruptiſſimis, cum omnia armis plena erant, earum domicilium militari licentiæ & perditorum hominum injuriis patebat; a quibus, ut ſibi caverent religioſæ virgines, ſæpe numero cogebantur e ſuis ædibus egredi, & perfugium ſibi apud Maſſatienſes intra caſtrum quærere: quod quamquam propter neceſſitatem honeſte fieri videbatur, periculo tamen omnino non carebat, eratque contra rationem religionemque inſtituti ejus, quo erant adſtrictæ. Anno itaque, quem diximus 1367., a Canonicis Regularibus Baſilicæ Lateranenſis, quorum jus ſummum erat in utrumque Monaſterium, Monialibus, quæ ad Divæ Catharinæ erant, commigrandi copia facta eſt intra caſtrum Maſſatium ad Divæ Magdalenæ iis legibus, iiſque conditionibus, quæ in diplomate hac de re edito continentur (*a*), eaque potiſſimum ut deinceps, quamquam unicum futurum erat Monaſterium, utriuſque tamen conjunctim appellatio ſervaretur, diceretur que impoſterum SS. Catharinæ

(a) *Vid. Append. n. VI.*

rinæ & Margaritæ, Marthæ & Magdalenæ. Sed unum tamen ex his nominibus apud vulgus obtinuit, atque ad hanc uſque diem non aliam, quam ex Diva Catharina, appellationem habuit.

XLIII.

SEd novam hanc ſedem non admodum diu Moniales iſtæ tenuerunt. Ad annum enim 1448. annis nimirum octoginta duobus, poſtquam intra caſtrum Maſſatium admiſſæ fuerant, apud Septempedanos novum ſibi domicilium comparaverant, duabus exceptis, quæ reliquarum conſilium improbantes alio ſe abduci non ſiverant [*a*]. Eo enim anno Procurator Canonicorum Lateranenſium Gaſpar Bononienſis Stephano Antonii Plebano SS. Clementis & Benedicti, aliiſque una piis hominibus poteſtatem fecit conſtruendi Eccleſiam Divæ Catharinæ in oppido S. Severini in ea regione, quæ ex Divo Franciſco nomen habet [*b*], prope domum a Monialibus Divæ Catharinæ ex caſtro Maſſatio habitatam: qua nimirum Eccleſia Moniales egebant ad munia religionis obeunda, quamque Divæ Catharinæ potiſſimum dicatam voluerunt, ne priſtinam collegii ſui patronam una cum domicilio deſerere viderentur [*c*]. Ex eo apparet vel eo ipſo anno, vel paulo ante Maſſatium ab iis Monialibus eſſe relictum, ut ſeſe apud Sanctoſeverinates reciperent; neque

(a) Domna Guidolina, & Domna Franciſca. *Ex tabulis Archiv. S. Catharinæ Maſſatii*.
(b) In Quarterio S. Franciſci. *Ibid.*
(c) Actum in dicta Terra S. Severini *A.* 1448. *Ibid.*

neque enim credibile eſt potuiſſe illas admodum diu carere Æde ſacra, in qua divina officia perſolverent. Ceterum quæ cauſa eas impulerit ad hoc conſilium capiendum compertum non habeo: eandem tamen puto quæ intra caſtrum Maſſatium adegerat, bellorum tumultus & incendia; per eos enim dies, ut cum maxime, Picenum bello & ſeditionibus conflagrabat, & Maſſatium ipſum non ſemel obſeſſum captumque eſt.

XLIV.

ANno 1477. Sanctoſeverinates Virgines noſtræ ex Maſſatienſibus factæ, cum inopia rei familiaris premerentur, a Lateranenſibus poſtularunt, ut quæ res, quæque bona Monaſteriorum SS. Catharinæ, & Magdalenæ ex caſtro Maſſatio pene jam dirutorum fuerant, ſuo Sanctoſeverinati Monaſterio adjudicarentur. Egit id Romæ cum Canonicis Lateranenſibus Liberatus Bartellius vir clarus Sanctoſeverinatium apud Sedem Apoſtolicam Orator [*a*]; cumque Lateranenſes annuiſſent [*b*], ejus rei perficiendæ negotium mandatum eſt Stephano

Anto-

(a) Per eximium Decret. Doctorem D Liberatum de Bartellis de S. Severino Reverendiſſimi D. D. Cardinalis Mediolanenſis Auditorem & Capellanum, & Terræ S. Severini Oratorem. *Ex Diplom. Canonic. Lateran. in eodem Archiv. S. Catharinæ Maſſat.*

(b) Cum auctoritate, & conſenſu Reverendiſſimi in Chriſto P. D. Mariani Dei & Ap. Sedis Gratia Epiſcopi Glandaten. Reverendiſſimi in Chriſto P. D. D. Latini tituli SS. Joannis & Pauli S. R. E. Card. de Urſinis Sacroſanctæ Baſilicæ Lateranen. Archipresbyteri, Vicarii Generalis. *Ibid.*

Antonii Eccleſiæ Sanctoſeverinatis Priori, ea imprimis conditione adjecta, ut duabus Monialibus, quas apud Maſſatium manſiſſe diximus, alimenta ſuppeditarent, quoad viverent [*a*]. Sed quantum hæc Lateranenſium deliberatio valuerit, haud ſatis intelligo. Anno enim 1502. a Lateranenſibus ipſis video Monaſterium Maſſatienſe SS. Catharinæ & Magdalenæ, in quo antea Abbatialis dignitas bellorum cauſa extincta fuerat, in Prioratum eſſe erectum: eo ſcilicet conſilio, ne locum antiqua religione commendatum penitus dirui, & everti contingeret. Primus, qui Prioratum hunc obtinuerit, Benedictus Maccius fuit ex noſtris Camaldulenſibus, ut ex Lateranenſium Diplomate intelligimus [*b*]. Maſſatienſes autem vero ſimile eſt, cum iniquo animo ferrent ſuum illud Monaſterium ſublatis Monialibus ad excidium properare, ejuſque redditus ac bona omnia alio eſſe converſa, apud Lateranenſes egiſſe, ut aliqua ratione ei malo ſuccurrerent, eaque de cauſa ejus Monaſterii curatorem, Prioris nomine eſſe conſtitutum. Vivebat adhuc ad eum annum 1502. una ex duabus iis Monialibus, quas ad Divæ Catharinæ in caſtro Maſſatio, ceteris abeuntibus, manſiſſe diximus, mandatumque eſt novo Priori, ut eam honeſte religioſeque aleret. Verum ego primum & poſtremum Benedictum Maccium puto fuiſſe, qui Prioratum hunc obtinuerit, ſi quidem vel ipſe obtinuit ac geſſit; neque enim dubito quin Moniales noſtræ ei inſtitutioni interceſſe-

(a) *Ibid.*
(b) *Append. n. VII.*

ceſſerint. Nullum certe nec ejus Prioris, nec cujuſpiam qui in ejus locum ſucceſſerit, memoria extat. Et quoniam anno 1542. Moniales noſtræ, ut paulo poſt dicemus, R. Pontificem adierunt contra Gentilem quendam Delphinum jura ac bona Monaſterii SS. Catharinæ, & Magdalenæ, quæ ad ſeſe pertinere dicerent, injuria occupantem, ex eo, ni fallor, evincitur ejus Prioratus inſtitutionem irritam fuiſſe. Sed quid, quod neque apud Sanctoſeverinates perpetuum fuit iſtarum Monialium domicilium? Tandem enim ad primævam ſedem in caſtro Maſſatio redierunt: quod quo anno, quave de cauſa factum ſit, omnino me latet. Ad annum 1542. nondum rediiſſe conſtat, eo enim anno adhuc in oppido S. Severino degentes, Paulum III. Romanum Pontificem appellarunt contra Gentilem quendam Delphinum, qui neſcio quid ex bonis Monaſterii SS. Catharinæ & Magdalenæ ex caſtro Maſſatio, quæ ad ſe pertinerent, contra jus faſque occupaverat; cujus cauſæ cognitio per Pontificem Petro Vorſtio commiſſa eſt [*a*].

XLV.

SEd quamquam de anno non conſtet, quo ad Maſſatienſes redierunt; tamen dubitare non licet quin earum reditus Sæculo XVI. decurrente contigerit. Id enim apparet ex tabulis & libellis ſane plurimis, in quibus domeſticæ rationes deſcribuntur, quorum ingens numerus eſt in earum Ar-

F 2 chi-

(a) *Ex tabulis in Archiv. S. Catharinæ.*

chivo, inde uſque ad noſtram ætatem; ſed nihil tamen eſt ex quo certa epocha earum reditus conſtitui poſſit. Poſt illud tempus ita augeri cœpit in dies Monaſterium iſtud, ut & opibus, & Monialium numero, & ædificiorum ſplendore atque amplitudine, & quod caput eſt opinione pietatis & religionis florentiſſimum evaſerit. Illud autem permirum mihi videtur, quod cum primævum hujuſce Monaſterii inſtitutum Benedictinum eſſet, idque diutiſſime perſeveraverit etiam cum apud Sanctoſeverinates translatum fuerat, ut conſtat ex tabulis ejus Archivi, in quibus ſemper eſt adſcriptum *Ordinis S. Benedicti*, poſtea tamen non ſolum ab Benedictino inſtituto receſſerunt Moniales iſtæ, ſed nullus apud eas cultus erga Divum Benedictum relictus ſit, atque adeo nulla prorſus primævi inſtituti memoria. Nunc enim Franciſcana ſub Regula militant, & conſtitutiones quaſdam peculiares habent ab Alexandro Fidelio Epiſcopo Æſino ad annum 1698. compoſitas. Sed de hiſce Monialibus ſatis multa.

XLVI.

JUvat nunc paucis dicere de iis Monaſteriis, quæ ſunt intra Maſſatienſium fines. Ex his notiſſima eſt Eremus quam Cryptarum vocant, quam incolunt Eremitæ noſtri Camaldulenſes Montiſcoronæ. Pertinebat hic locus ad Sacram Eremum Camaldulenſem, eumquæ tandem obtinuit B. Paulus Juſtinianus, qui prima ibi jecit ſuæ Montiſcoronenſis familiæ fundamenta [a]. Locus natura inamœnus,

(a) *Vid. Luc. Hiſpan. In Hiſtor. Romualdina*.

nus, atque adeo plane inhoſpitus & deſertus eſt, in ima valle undique confragoſis rupibus circumcluſa, ſi eam partem demas quæ ad meridiem ſpectat, ſed Eremitarum tamen ædiculæ, & univerſa ædificia, quæ in ipſo ejus vallis ſinu, ubi modica agri planities æquata eſt, admodum eleganter pro Eremitarum more conſtructa ſunt; nec hortus deeſt diligentiſſime excultus, non ad commodum dumtaxat Eremitarum, ſed ad ſpeciem quoque, ut facile appareat arte & induſtria nativum loci horrorem aſperitatemque eſſe victam. Extant etiamnum antiquæ cellulæ in topho excavatæ, quas Juſtinianus, primique ejus Inſtituti ſodales incoluerunt, quaſque, & propter naturam loci, & propterea quod anguſtiſſimæ ſunt ſupra quam dici poſſit, latibula ferrarum, vel mortuorum ſepulcra potius dixeris, quam vivorum hominum habitacula. Hinc Cryptarum nomen ei loco factum.

XLVII.

PAulo ſupra Eremum hanc ſitum eſt notiſſimum Cœnobium, quod Divi Franciſci alumni incolunt, quos Reformatos vocant, vulgo *la Romita*, alias Eremitorium S. Jacobi, ſeu Prioratus de Mandriolis in antiquis monumentis appellatum. Iſtud etiam noſtrorum Camaldulenſium fuit ad annum uſque 1451.. Aliquanto ante eum annum Martinus V. [*a*] eum in locum voluerat Fratres ejus Ordi-

F 3 nis,

(a) *Ex Lit. Apoſtolica D. Jacobo de Marca inſcriptis in Archiv. ejus Convent. Incip.* Injunctum nobis officium.

nis, quos ante dixi, inducere partim ut eis gratiam aliquam referre videretur, propter incredibiles labores, quos nonnulli ex eo Ordine ſuſceperant, in extirpandis Fraticellianæ ſectæ ſurculis, per Picenum late pullulantibus, partim ut commodius ejus ſectæ reliquiis, quæ circa Maſſatium, & vicina loca conſederant, plane delendis & extinguendis incumbere poſſent; ſuntque ea de re Litteræ Apoſtolicæ ejus Pontificis ad Fratrem Jacobum, hoc eſt divum Jacobum, quem vulgo de Marchia appellant, qui omnium acerrimus fuit in iis hæreticis profligandis. Sed negotium tamen confectum non eſt, nec Camaldulenſes loco ceſſerunt; obnitente maxime ejus loci Priore Venantio Nicolai ex oppido Saxoferrato Monacho Camaldulenſi, quem ajunt aliquandiu cum Divo Jacobo de Marchia habitaſſe, eique partem ædium ſuarum permiſiſſe, ſed negaſſe tamen liberam earum poſſeſſionem (*a*). Verum cum Maſſatienſis populus id maxime optaret, ut ejus Ordinis Fratres apud ſe haberet Nicolaus V. Martini ſucceſſor, anno 1449. litteris ad Maſſatienſes datis [*b*], quibus pium hoc illorum deſiderium magnopere commendat, Eccleſiam Eremi de Mandriolis, & ædes adjacentes Minoritis adjudicat. Sed non propterea Prioris Venantii animus fractus eſt. Is iterum ſuum jus tueri, ac rem ducere inſtituit, quoad Nicolaus idem Priorem Venantium amovit, ac dignitate privavit, & ejus Eccleſiam cum ædibus, & adjacentis agri portione ad olerum ſeren-

(a) *Ex Monumen. Mſs. ejus Cœnob.*

(b) Dilectis fil. incolis & habitatoribus noſtri Caſtri Maſſatii ſal. & Apoſtolic. benedic. piis fidelium votis, &c. Dat. Fabriani ann. 1449.

rendorum, & lignandi uſum Fratribus attribuit; nulla tamen infamiæ nota Priori Venantio inuſta, & reliquis bonis, quæ ad eum Prioratum pertinebant, Venantio ipſi, & Ordini noſtro relictis, ut conſtat ex diplomate Pontificio, cujus particulas aliquot infra dabimus [*a*].

XLVIII.

FLoruerunt in eo Cœnobio viri duo ſanctitate illuſtres, quorum corpora in Eccleſia adſervantur. Utrique idem nomen Joannes, idemque, ut fama eſt, Franciſcanum inſtitutum. Alterum B. Joannem de Fabriano, alterum autem de Maſſatio appellant. Sed poſteriorem hunc veroſimilius judico Camaldulenſem fuiſſe. Obiit enim ann. 1399. apud Eremum de Mandriolis in quodam ſpecu, ubi is domicilium ſibi elegerat pœnitentiæ ſtudio adductus. Conſtat autem Franciſcanos per illud tempus nondum in eum locum migraſſe: idem ſuſpicatus eſt Papebrochius, qui hujus Beati viri res geſtas protulit ad diem XX. Aprilis [*b*]. Iſtud ipſum confirmari poſſe videtur ex antiqua pictura in coctili quodam laterculo, ſive orbiculo, quem videre licet in clauſtro ejus Cœnobii, ubi Venerabilis Eremita Barbatus, & alba cuculla cum nigro capitio indutus exhibetur, ſtans in ipſo aditu obſcuri ſpecus, atque ut intelligas ſuum ibi domicilium habuiſſe, brevi catenula conſtrictus vicino arboris trunco alligatur.

(a) *In Append. n. VIII.*
(b) *Acta SS. Mſ. Apr. ad diem cit.*

gatur. Quæ omnia egregie quadrant in Beatum Joannem Eremitam, alba autem veſtis Camaldulenſem fuiſſe demonſtrat. Pertinet etiam ad agrum Maſſatienſem Monaſterium S. Mariæ in Serris, ſive de Serra, nunc Abbatia S. Angeli nuncupatum, quod Camaldulenſes noſtri ab antiquiſſimis temporibus obtinuerunt, eratque olim ex Diœceſi Auximana, nunc qua neſcio de cauſa ad Æſinam ſpectat. Ejus Cœnobii moderator Prioris nomen antiquitus geſſit, tum Abbas eſt dictus, ut ex pluribus monumentis patet, quæ tum in Archivo ſecretiore Æſinorum, tum in noſtro Fabrianenſi ad Divi Blaſii, tum denique in publico Maſſatienſium vidimus, in quibus tamen nihil memoratu dignum occurrit. Ejus mentio eſt non uno in loco apud Auguſtinum Fortunium (*a*). Leo X. ejus Cœnobii bona noſtro S. Severii Monaſterio in Urbe Peruſio adjudicavit (*b*). Eccleſia tamen, & contiguæ Monachorum Ædes adhuc ſuperſunt; ac Eccleſia quidem vetuſtiſſima ſtructura eſt, & veteri more unicum Altare habet, ſub quo corpus Beati Angeli Martyris, ex Ordine noſtro, religioſe ſervatur. Sanctum vulgo appellant, indeque Abbatiæ S. Angeli nomen factum eſt. Cum vir ſanctus Fraticellianam ſectam ſtrenue inſectaretur, ab iis hæreticis occiſus eſt; qua de re graviſſime reprenduntur ab Divo Jacobo de Marchia in Dialogo, quem per eos dies contra Fraticellianæ ſuperſtitionis homines conſcripſit; quod quidem viri ſanctiſſimi teſtimonium

(a) *Hiſt. Camald. l. 2. c. 42. &c.*
(b) *Ex Conſtit. Leonis X. inter Privileg. Camald.*

nium hic libenter afferimus ad Beati Angeli ſanctitatem comprobandam, & quoniam Dialogus iſte ineditus eſt, nonnulla ex eo excerpere juvat ſcitu non injucunda de ejus ſectæ hominibus (*a*). Beati Angeli corpus actum aliquando eſt ut ad Divi Laurentii in Oppido Maſſatio tranferretur, quemadmodum Andreas Vallemanius Abbas ex Ordine noſtro per litteras Papebrochium monuerat, qui de B. Angelo agit ad diem VIII. Maii (*b*). Sed qua de cauſa id perfectum non ſit, ignoro. Hunc Beatum Monachum Maſſatienſem fuiſſe tradunt ex familia Urbana, quæ paulo ante hanc memoriam extincta eſt: ea de re eſt aliquid etiam in Mabillonii ſchedis (*c*) a Martene editis. Mitto dicere de Monaſterio noſtro Camaldulenſi S. Martini de Accola (*d*), de Eccleſia S. Mariæ de Alvareto (*e*), de Hoſpitali S. Bartholomæi (*f*), deque aliis ſacris Ædibus perantiquis agri Maſſatienſis, ne videar, ut ajunt,

---

(a) *Vid. Append. n. IX.*

(b) *Acta SS. VIII. Maii.*

(c) *Veter. Script. & Monum.* T. *VI. pag.* 1439.

(d) *Fortun. Hiſtor. Camald. l. 2. c. 7. &c.*

(e) *Antiquiſſima Eccleſia Parochialis nunc diruta, prope eum locum ubi olim Cupra Montana. Sæculo XV. unita erat Præpoſituræ huic noſtræ S. Laurentii, ut ex tabulis pluribus publici Archivi Maſſat. Sæculo autem XIV. amplitudine, & populi copia reliquarum Parochiarum, quæ apud Maſſatienſes ſunt, potiſſima erat, ut conſtat ex tabulis agrariis Civitatis Æſinæ in codice membranaceo, vulgo* il Cataſtro Vecchio, *ante annos, ut minimum quadringentos ſcripto, quem nuper vidimus in Archivo ſecretiore Æſinorum.*

(f) *Hoſpitale S. Bartholi de Caſtro Maſſatii memoratum legimus in laudatis tabulis agrariis. Ibi fuiſſe crediderim ubi hodiedum Eccleſia eſt Divo Bartholomæo ſacra extra Maſſatium.*

ajunt, laureolam ex muſtaceo quærere. Et jam vereor, mi Garatone, ne te harumce nugarum tædeat; me enim video in rerum leviſſimarum inveſtigatione nimium fuiſſe. Sed niſi te iſta delectant, cavebis impoſterum ne tale aliquid a me petas, in quo præſtando, dum id ago, ne diligentiam meam deſideres, non eſſe tibi moleſtus non poſſim. Vale.

Dabam iterum in Oppido Maſſatio Agri Æſini Kal. Sextil. M.DCC.XLVIII.

APPEN-

Digitized by Google

APPENDIX
VETERUM
MONUMENTORUM.

I.

..... ab incarnatione ejuſdem milleſimo ducenteſimo octuageſimo ſexto. Quartædecimæ Indictionis XIII. m. Julii. Pontif. D. Honorii ..... Venerab. Patris D. Federici Iporien. electi Marchiæ Anconitanæ Rectoris. Simon Mactei de Achola univerſitatis hominum ejuſdem ..... & hominum Felonicæ Eccleſiæ Romanæ fidelium, ſicut per publica inſtrumenta manu Bantii Notarii ibidem confecta, conſtat ad hoc negotium per ..... Procurator humiliter ſupplicavit, ut cum homines ipſi ob ſui debilitatem & tenuitatem, & nobilium vicinorum potentiam inimicitias ... nequeant pacifice, nec ſecure morari, quatenus eis habitationem, & incolatum Caſtri Staffuli eligendi, & aſſumendi, & ſe ſuaque domicilia ad ipſum locum .... facultatem & licentiam impartire dignetur. Rainaldutius quoque Rainaldi Angeli, præfatæ univerſitatis, cujus Procurator eſt, nomine ejuſdem Domino Rectori cum inſtantia ſupplicavit, ut ..... licentiam & facultatem indulgeat, offerens ſe ipſamque Univerſitatem ſuam paratos pro dictis hominibus ſalaria, & afficta Romanæ Eccleſiæ ....., dictarum Univerſitatum, & hominum utilitas, ſine ipſius

ipſius Eccleſiæ dapno, quin potius cum ejus honore & utilitate in hoc negotio ..... jam dictas, & in iis tam Eccleſiæ prædictæ, quam Univerſitatum, & hominum prædictorum evidentem utilitatem ac diligenter ſuper hoc deliberatione ...... annuit poſtulatis. Quod prædictarum Univerſitatum Acholæ, & Felonicæ homines, quemadmodum petebatur, ſe ſuaque domicilia .... Caſtri Univerſitatis, eos in ſuos incolas, municipes, & habitatores perpetuos patron. ſalvo Eccleſiæ Romanæ jure & ſine ipſius præjudicio .... Staſſuli dictorum locorum Univerſitates uniantur, & unum cum ea corpus exiſtant, ejusdemque libertatibus & honoribus gaudeant &c. Quæ ad majorem ..... Dominus Rector ſigilli ſui duxit appenſione muniri.

..... apud Montem Ulmi in palatio Communis dicti loci. &c. &c.

..... auctoritate Not. & Cameræ dicti D. Rectoris nunc ſcriba hiis omnibus interfui.

Ex autographo, temporum injuria corrupto, in Archiv. ſecr. Staphyl. Communicavit eruditus Jo. Franciſcus Lancellottus Staphylanus.

Quoniam nullus poſthac erit fortaſſe de his dicendi locus, juvat hic nonnulla addere de Accolanis, deque antiquis Accolæ Dominis. Non anno ſolum 1251. *fœdus iſtum eſt inter Accolæ Dominos, & Æſinam Civitatem, quemadmodum in ſuperiore Epiſtola dictum eſt, ſed multo ante Arloctus Thomæ Comitis, & Thomas ejuſdem Arlocti filius, Accolæ Domini, ſocietatem cum Æſinis inierant ad annum* 1201. *iis conditionibus, quæ extant in publicis tabulis ea de re confectis, quaſque nuper cum hæc prælo jam*

jam committerentur, in ſecretiore Æſinorum Tabulario vidimus in Lib. ✠. *II. Imprimis autem Accolæ Domini Arloctus, & Thomas promiſerunt* adjuvare homines dictæ Civitatis, & eſſe cum eis in omni guerra, quam habuerint, contra omnes eorum inimicos, & facere pro eis guerram, cum oportuerit, excepto Imperatore, ejuſque ceteris nunciis, exceptis etiam Auximanis civibus, & hæredibus Gilberti. *Porro qui anno* 1251. *ſocietatem cum Æſina Civitate iniit Corradutius* Domini Rogerii, Thomæ, Arlocti *dicitur in tabulis ſuo loco citatis. Ex quo apparet quinam, haud brevi ſane temporis intervallo, Accolanis imperitarint; Thomam ſcilicet Comitem, tum Arloctum, deinde Thomam alterum, mox Rogerium, denique Corradutium, qui cum ſine liberis obierit, Accolani eo imperio ſoluti, Staphylanis ſeſe dediderunt, ut ſuo loco diximus. Sed Thomas, quem quaſi hujus gentis auctorem hic habemus, Comes quidem, appellatur, at ejus ſucceſſores eam honoris, & dignitatis appellationem non uſurpant, quod non mirabuntur eruditi, qui ex more noſtrorum temporum antiqua omnia non æſtimant. Vid. Murat. Antiquit. Med. Ævi. ubi de Comit.*

II.

D. Tit. SSæ ✠ *in Jrhlm presb. Card. Firmanus* } *Apoſtolicæ Sed. Legat.*

PRudentibus viris Prioribus & Conſilio & Communi Caſtri Staffuli demoliendi, diruendi, & ſolo æquandi Rocchettam Accolæ ſitam in Territorio dicti Caſtri tamquam inutilem, ut experientia

tia ſæp enumero didicit, & damnoſam locis vicinis (*a*), tenore præſentium licentiam concedimus, & omnimodam facultatem. Non obſtantibus in contrarium &c. Dat. in S. Severino die VII. Aug. M.CCCCXLVII.

Ex eodem Archiv. Communicavit idem Lancellottus.

III.

IN nomine Patris, &c. ab incarnatione D. N. J. C. anni Nongenteſimi ſeptimi die XI. menſe Decembre per indictione decima. Actum in Camerino in ipſo Monaſterio de Natabene. Manifeſta eſt me Ageltruda olim Imperatrice filia quondam Principis de Benevento relicta veſte Religionis induta, quæ fuit relicta quondam bone memorie Domni Guidoni Imperatori &c. Propterea volo, judico, atque pro anima mea, & de prædicto viro, atque filio meo, id eſt in Monaſterio S. Eutitii Confeſſoris, quod ſitum eſt in loco, quod dicitur Campoli, hoc eſt Curtem meam in Territorio Heſinata, locum qui dicitur *Rubelliano*, cum Oratorio B. Petri Apoſtoli & cum caſis, arilis, & terris, & vineis, & omnia ad ipſa cum dicta curte pertinentes, vel ſubjacentes &c. adque pro anima mea diſpono in ipſo antedicto Monaſterio, ubi modo Domnus Major Abbas eſſe dignoſcitur cum aliis fratribus

(a) *A.* 1414. *Jo. Aſponus Britinorienſis Staphylanorum Prætor capitali ſententia damnavit Præfectum arcis Accolæ, & milites ſeptem, qui ibidem præſidii cauſa erant, ob latrocinia, quibus circumjecta itinera infeſta habebant.* Ex tab. in eodem Archiv.

tribus regulariter viventes, hoc autem tenore, ut ibi Petrus presbiter in ipſa Eccleſia B. Petri Apoſtoli habitum & obedientiam habeat, ſicut voluerit, ſicut ceteri Fratres Monaci in ejuſdem Monaſterium diebus vitæ ſuæ &c. *Extat apud Muratorium in Antiqu. Medii Ævi Tom. V. pag.* 511.

IV.

A. D. MCC.XXXXIV. indictione II. D. Petrus Abbas Athalmenſis in cunctis Monaſteriis de Ordine Camaldulenſi in Anconitana Marchia conſtitutus a Venerabili D. G. Priore Camaldulenſi viſitator & reformator ordinatus præcepit D. Benedicto S. Elenæ Abbati & ſuis Fratribus Monacis, & Converſis per veram obedientiam & Spiritus S. Virtutem, & ſub pœna excommunicationis de veritate ſibi dicenda cauſa viſitationis tam de ſpiritualibus quam de temporalibus &c.

Item interrogavit ſi fecit vel fecit fieri ſacramentum fidelitatis Imperatori vel ſuis nuntiis. Reſpondit quod Benvenutus in Valle S. Clementis pro Imperatore Vicarius conſtitutus venit perſonaliter ad Monaſterium prædictum, & omnibus Fratribus congregatis ex parte Imperatoris & Regis Henrici præcepit tam Abati, quam aliis fratribus ut ſibi pro Imperatore recipienti fidelitatem jurarent, & obedire, ac obſervare deberent mandata D. Imperatoris. Et ſtatim dictus Benvenutus confutavit tam Abbati, quam aliis Fratribus ſacramentum: affirmantes ipſi ſacramentum ſicut ipſe Vicarius iis denunciabat. Verumtamen in fine ſacramenti non

eos

eos permiſit manus ſuper librum ponere, &c.

Item interrogatus eodem modo (*idem Abbas*) ſi fuit rector, & conſul caſtri Maſſacii anno præterito, quando homines dicti Caſtri ab Eccleſia erant excommunicati, & in omnibus obſervabant mandata Imperatoris contra libertatem Eccleſiæ. Reſpondit quod ſic &c. *Ex Archivo S. Blaſii Fabriani Caſp. S. Elena.*

V.

IN nomine &c. Ann. MC. nonageſimo nono V. Id. Febr Indic. II. Domnus quidem Joannes Eccleſiæ S. Crucis Fontis Avellanæ Prior præſentibus & volentibus dompno Joanne Præpoſito Eccleſiæ S. Mariæ Vallis Meragi, & Dompno Raynaldo, & Dompno Traſemundo ejuſdem Eccleſiæ Monachis, dedit atque conceſſit imperpetuum Vizzoni & Ballono Conſulibus Fabriani nomine totius univerſitatis caſtri Fabriani recipientibus omnes homines, quos, habent Eccleſia S. Crucis, & Eccleſia Vallis Meragi a Sentino uſque ad caſtrum Fabriani nomina quorum hæc ſunt &c. Actum in Eccleſia S. Venantii de Fabriano &c. Ego Fabianus notarius &c.

Ex codice membran. Archiv. ſecreti Fabrian. il Libro roſſo *pag.* 120. Communicavit humaniſſimus Baſilius Bartholi Fabrianenſium a ſecretis.

VI.

CApitulum & Canonici Sacroſanctæ Lateranenſis Eccleſiæ dilectis in Chriſto vobis Abbatiſſe Monialibus & Conventui Monaſt. Sanctarum Ca-

Catharinæ, & Margaritæ de Burgo Caſtri Maſſatii Æxin. Dyoceſis membri dictæ Lateranenſis Eccleſiæ Salutem in Domino. Decet ex ſuperiorum pietate procedere ſubditos ac membra ipſorum per intimæ dilectionis affectionem protegere; ad quod tanto magis vires pertendere debent, quanto ex temporum corruptionibus pericula imminent graviora. Cum igitur ſæpius in Marchiæ Anconitanæ provincia nonnullæ undique collectæ gentes peſtiferæ atque nefandæ ſub quodam ſocietatum vocabulo pullulent, ipſamque provinciam magno terrore concutiant, Urbes & alia oppida prædis, incendiis ac ruinis ſubjiciant, nullo habito dignitatis ſeu religionis diſcrimine, imo ſacratiſſimas Deo dicatas virgines, ut filii Belial in Dei contemptum ad impudicos actus deducere, ac ipſas violare non metuunt. Et propterea quampluries hujus metu coactæ, prout talia pericula iminebant, veſtrum monaſterium egrediebamini, & intus Caſtrum præfatum per ſæcularium perſonarum domos, & habitacula latitantes, nefandarum gentium vires & crimina inhoneſte quodamodo vitabatis, quod vobis, nedum aliis, etſi ad majus malum fugiendum fieret, illicitum tamen ac incongruum videbatur. Quapropter nobis humiliter ſupplicaſtis quatenus Eccleſiam ſive monaſterium Sanctarum Mariæ Magdalenæ & Marthæ ſitum intus præfatum Caſtrum Maſſatii, membrum noſtræ Lateranenſis Eccleſiæ, ipſique immediate ſubjectum, vobis concedere dignaremur, ut cum talis imminet neceſſitas fugiendi, ad ipſam Eccleſiam ſive Monaſterium honeſte ac fiducialiter recurrere valeatis. Nos itaque veſtris ſupplicationi-

G bus

bus inclinati ipſaſque juſtiſſimas fore putantes, tenore præſentium vobis Eccleſiam ſive Monaſterium Sanctarum Mariæ Magdalenæ & Marthæ ſitum in ipſo Caſtro Maſſacii noſtræ Lateranenſi Eccleſiæ immediate ſubjectum, ac ejuſdem Eccleſiæ membrum cum omnibus juribus & pertinentiis ſuis, vobis concedimus & donamus, atque Monaſterio veſtro præfato unimus, & unitum eſſe volumus, cum poteſtate in eodem vobis conceſſa, ædificandi & reparandi, moniales recipiendi, Abbatiſſam, & Sacerdotes eligendi, & alia faciendi quæ pro ejus ſalute de jure fieri poſſe licite dignoſcuntur. Dummodo per vos, una libra ceræ, quæ pro cenſu nobis per ipſam Eccleſiam, & perſonas ejuſdem ſolvi anno quolibet conſuevit, per vos ſimiliter, prout fuit hactenus ſolitum, perſolvatis. Reſervata nobis & ſucceſſoribus noſtris poteſtate de electa ſeu eligenda in Abbatiſſam, & Capellanis ibi eligendis canonice per nos confirmationem, & inſtitutionem faciendi in tempus a jure conceſſum, videlicet infra XV. dies: viſitationem quoque, correctionem & reformationem in dicto Monaſterio ſeu Eccleſia, quam viſitationem cum contigerit per nos vel ſucceſſores noſtros fieri, teneamini unum noſtrum cum uno ſocio, ſeu procuratorem recipere cum duobus equis, & uno famulo per unum diem tantum, & non ultra; ac etiam ſalvis, & reſervatis omnibus & ſingulis per actis & tenoribus factis habitis & firmatis inter Dominos Canonicos & Capitulum Eccleſiæ Lateranenſis ſupradictæ ex una parte, & dictas Dominam Abbatiſſam, moniales, & conventum monaſteriorum ſupradictorum, ac patronorum dicto-

dictorum Monaſteriorum ſeu Eccleſiarum ſupradictorum ex alia parte. Suſcipientes auctoritate qua fungimur in hac parte vigore privilegiorum dictæ noſtræ Lateranenſis Eccleſiæ per Summos Pontifices conceſſorum, dictam Eccleſiam, ſeu Monaſterium prædictum cum omnibus membris ſuis, Abbatiſſam, Moniales, Capellanos & ſervitores qui pro tempore fuerint, ipſius Monaſterii ſeu Eccleſiæ, ſi fuerint, poſſeſſiones, bona, & jura, quæ eis ratione legatorum conceſſionum & donationum, ſeu alio quovis modo juſto titulo poterunt pertinere. Conſtituentes procuratores & yconomos noſtros & dictæ Lateranenſis Eccleſiæ Ven. viros D. Presbyterum Sanctum Ecleſiæ S. Mariæ ... de Urbe præſentem & recipientem, & D. Presbyterum Silveſtrum Rectorem Eccleſiæ S. Salvatoris in peſol. de dicta urbe, ac Valentem Palmarutii de dicto Caſtro Maſſatii abſentes tanquam præſentes, & quemlibet ipſorum inſolidum ad inveſtiendum & ponendum vos & veſtrum quamlibet vice & nomine dicti veſtri Monaſterii, & pro ſucceſſoribus veſtris in vacuam & corporalem poſſeſſionem de prædicto Monaſterio ſeu Eccleſia SS. Mariæ Magdalenæ & Marthæ, & de omnibus & ſingulis connexis & dependentibus ab eodem. In quorum omnium teſtimonium & evidentiam pleniorem præſentes noſtras litteras, ſeu præſens publicum Inſtrumentum fieri fecimus, & ſigilli noſtri Capituli juximus appenſione muniri. Datum, & Actum in dicta Eccleſia Lateranenſi. Sub anno a Nativitatis Domini Milleſimo CCC.LX. ſexto pontificatus domini Urbani PP. quinti. Indictione IV. menſe Maii, die ſecunda & præſentibus

his teſtibus, ſcilicet: Domino Joanne Petri Bertæ, & Domino Silveſtro Cardelli civibus Romanis, & beneficiatis dictæ Lateranen. Eccleſiæ Domino Presbytero Petri Thomaxii de Nagnia, & Rainaldo Putii Carelli de Monte Leonis familiaribus Domini Thomæ de Montenigro Canonici Lateranenſis ad prædicta vocatis & rogatis.

Ego Bartholomæus Domini Petri Sancti B. Dei gratia Imperiali auctoritate Notarius prædictis omnibus interfui &c.

Ex autographo apud Monial. S. Catharinæ Maſſatii.

VII.

CApitulum & Canonici Sacroſanctæ Lateranen. Eccleſiæ dilecto nobis in Chriſto Venerabili Domno Benedicto Ioannis Petri de Maccis Ordinis Camaldulenſis ſalutem &c. Vitæ & morum integritas &c. Itaque ſicut accepimus annis ſuperioribus Monaſterium SS. Catherinæ, & Magdalenæ Ordinis S. Benedicti de Burgo Maxatii Æſinæ Diœceſis nobis & noſtre Sacroſanctæ Lateranenſi Eccleſiæ immediate ſubjectum, & cauſa bellorum Abbatiali dignitate alias inibi per nos & Capitulum noſtrum ſupreſſa, & in Monaſterium Monialium S. Severini Camerinenſis diœceſis ac etiam nobis ſubjecto translata cum ſuis mobilibus & immobilibus pro majori parte, & in dicto Monaſterio Monialium SS. Catherinæ & Magdalenæ una tantum ex dictis Monialibus ſuperſteterint, volentes indemnitati ſupradicti Monaſterii providere ne ob diuturnam vacationem in demolitionis periculum adveniat, pro-

ut

ut ad præſens devenit; capitulariter congregati in loco ſolito una cum Reverendiſſimo P. D. D. Juliano Epiſcopo Bretonorien: Reverendiſſimi in Chriſto P. & D. D. Juliani Epiſcopi Hoſtien. S. R. E. Card. S. Petri ad Vincula Majoris Pœnitentiarii noſtræ Sacroſanctæ Lateranen. Eccleſiæ Archipresbyteri, Vicario Generali, dictum Monaſterium, ſicut præmititur in perpetuum Prioratum erigimus, &c. tibique Domno Benedicto Jo: Petri de Maccis Ordinis Camaldulenſis adminiſtrationem Prioratus hujuſmodi concedimus in perpetuum &c. cum omnibus dependentiis ſuis, cum honoribus & oneribus, videlicet in altera earum Eccleſiarum ſingulis diebus feſtivis celebrandi, & dictam unam, quæ ſola ex ceteris Monialibus ſuperſtes inibi degit, quoad vixerit honeſte, & religioſe alendi &c. Dat. Lateran. A. D. MDII.

Ex Archivo pub. Maſſatien. lib. C. pag. 253.

VIII.

Nicolaus Epiſcopus Servus Servorum Dei. Dilectis filiis Guardiano & Fratribus Ordinis Fratrum Minorum in Territorio Maſſatii Æſinæ Diocæſis commorantibus ſalutem & Apoſtolicam benedictionem.

Sacræ religionis ſtudium ſub qua mundanis abdicatis illecebris tum addictione voluntariæ paupertatis virtutum Domino in humilitatis ſpiritu devotum impenditis famulatum, & ſedula veſtra in favorem fidei catholicæ merita promerentur, ut Apoſtolica ſedes vos & veſtrum Ordinem favoribus con-

ſoveat, & ſpiritualibus gratiis proſequatur, in his præſertim per quæ veſtris verbo & exemplo fidelium animæ ab hæreſis laqueis eripi poſſint, & cultus Divini numinis valeat adaugeri. Cum itaque nos nuper abominabilem ſectam quorumdam malignantium hominum fratrum, ſeu Fraticellorum de opinione vulgariter nuncupatorum, quæ procurante factore malorum operum in Maſſatii Æſinæ Diœceſis, & nonnullis aliis Caſtris, Terris, Villis, ac locis Marchiæ noſtræ Anconitanæ, proh dolor! invaluiſſe dicitur, de medio tollere, ac illorum fluxum peſtiferum, ne virus inſanabile, & perpetuum nocumentum Fidelium cordibus inferre poſſent, totis viribus extinguere cupientes, poſt nonnullos auctoritate noſtra contra quoſdam ex dictis peſtiferis hominibus habitos proceſſus, ſperantes quod per veſtram laudabilem ac religioſam vitam, & fructuoſas, quas ſub ſingulari obſervantia viventes, inceſſanter ad populos funditis prædicationes, veſtro miniſterio omne hæreſis hujuſmodi fermentum expurgabitur ..... unam domum veſtri Ordinis pro veſtro uſu & habitatione in præfato caſtro Maſſatii, ſeu in ipſius Territorio in loco utique ad id habili & idoneo fundari & conſtrui decreverimus; & ſicut accepimus, ſi Prioratus S. Jacobi delle Mandriole Ordinis Camaldulenſis in Territorio dicti caſtri Maſſatii conſiſtens, quem dilectus Filius Venantius Nicolai de Saxoferrato ipſius Prioratus Prior obtinet, & qui cum illius Eccleſia in ruina exiſtit, ipſam videlicet Eccleſiam cum ſtructuris circa illam ſi quæ ſunt, & ſpatium terræ ſeu nemoris quantitatis ſeminaturæ, unius ſarcinæ

grani,

grani, menſuræ illarum partium pro fundatione, & conſtructione domus hujuſmodi .... vobis concederetur; vos inibi unam domum cum Eccleſia Campanili, & aliis neceſſariis officinis de nonnullis bonis quorundam hæreticorum, alias per nos, ſeu auctoritate noſtra damnatorum, vobis ad fundationem hujuſmodi aſſignantis, ac Chriſti fidelium eleemoſynis fundaretis ... in dicto Prioratu præfatum Ordinem Camaldulenſem extinguimus, dictumque Venantium ab illo, abſque tamen alicujus infamiæ nota, quoad Eccleſiam videlicet, & circa illam ſtructuras, & ſpatium terræ, ſeu nemoris prædicta dumtaxat amovemus; vobiſque aſſignamus &c. Dat. Romæ apud S. Petrum A. D. Inc. MCCCCLI. Prid. Non. Jul. An. V. *Ex apographo in hoc noſtro Archivo ad Divi Laurentii Maſſat.*

IX.

Dialogus *Divi Jacobi de Marchia inter Catholicum & hæreticum hujuſmodi habet initium.* Vidi aſcendere dal mare una beſtia, che aveva ſette capi &c. *In eo Dialogo pag.* 19. *&* 20. *hæc habentur de Fraticellis hæreticis :* Quando lo SS. noſtro Papa Nicolò V. nell' anno 1449. del meſe di Novembre mandò lo Venerabile Padre Frate Giovanni da Capiſtrano, e me Frate Iacomo della Marca, de l'Ordine de li Frati Minori, a riducere alla vera Fede li Caſtelli già Eretici (*a*), cioè

(a) *Cave putes uſum Catholicæ religionis in his locis extinctum*

cioè lo Maſſaccio, Majolata, lo Pojo (*Podium Cupræ*), e lo Mergo &c. li quali caſtelli mediante la divina gratia ſono riducti a lo gremio de la S. Chieſa, & ad unitade de la Santa Fede, abjurata omne Ereſia ne le noſtre mane; trovammo ne la campana del dicto Caſtello de Majolata lettere ſcolpite, che dicevano così: Anno Domini milleſimo quadringenteſimo decimonono, tempore Fratris Gabrielis Epiſcopi Philadelphiæ Eccleſiæ Paſtoris Fratrum Minorum Miniſter Generalis. Jeſus. Maria. Franciſcus. Ecco lo voſtro Papa.

Idem vir Sanctus pag. 21. *ejus ſectæ vanitatem ex eo probans quod nulla apud eos ſigna & miracula a Deo oſtendantur, ita inquit.* Nella voſtra Chieſa, la quale dicete eſſere voi medeſimi, mai ce s'è trovato eſſer fatto miracolo alcuno, ſalvo incontra de voi, in voſtra deteſtatione, confuſione: tacciamo de' tutti. Ma pure quando alcuno de voi la noſtra juſtitia li fa bruciare, acciochè ſe concorde l'odore de la ſantità del corpo a quello dell'anima, le voſtre carne, come carne molto putride, abominevolmente puzzano: ſiccome ſe vidde, e ſentiſſe per certa experientia a Fabriano, ſtando lì preſente Meſſere lo Papa Niccolò V. & eſſendoci bruciati lì certi Eretici, per tre dì loro intollerabile fetore occupò tutta la Cittade, intanto-

ctum fuiſſe. Confluxerant huc Fraticellianæ hæreſis reliquiæ, nec dubium eſt quin ea contagione mortales aliqui affecti & corrupti fuerint, ſed major ſaniorque pars eam peſtem non ſenſit, ut cum aliis rationibus, tum vero maxime probari poteſt ex literis Apoſtolicis Nicolai V. Communi Maſſatienſium inſcriptis, quas ſupra laudavimus.

tantochè ſtando io in lo Convento de S. Franceſco, de longo da lo loco, ove erano ſtati arſi per tre dì continui, me abominò quella loro intollerabile puzza. *Ac paulo poſt inquit*: voi in cento trenta anni, e più (*a*), mai non avete convertito alcun dottore, ne uomo di alcuna ſcientia, o pure alcuna perſona notabile, ſe non ſolamente alcuni villani ruſtici da Majolata, da lo Mergo, e da lo Pojo, e parte di quelli de lo Maſſaccio (*b*), e non altro ſe non alcuni ſemplici ignoranti, & alcu-

---

(a) *Furere cœpit hæc peſtis ſub initium Pontificatus Joannis XXII. auctoribus potiſſimum nonnullis pſeudominoritis. Vid. Rainaldus ad ann.* 1318. *Ex hoc auctore, aliiſque, qui de hiſce hæreticis egerunt, unuſquiſque intelligere poteſt quam longiſſime a Maſſatii finibus eam peſtem ortam eſſe, ut merito ridendi ſint qui ſecus judicant.*

(b) *Hinc etiam liquido apparet quinam ex Maſſatienſibus in Fraticelliorum errores prolapſi ſunt, ruſtici nimirum homines, rudes & ignobiles. Per eos autem dies ut cum maxime florebat Maſſatium & incolarum frequentia, & ſplendore atque opibus, multique ex ejus caſtri primoribus, qui magiſtratum tunc temporis in civitate Æſio geſſerunt, nobiles appellantur in Libris, quos Reformationum appellant. Sed hic dicere videtur vir Sanctus non alios homines a Fraticellis corruptos fuiſſe, quam ruſticos aliquot ex his locis, quod non ita intelligendum eſt quaſi non alibi maxime ea peſtis graſſata ſit. Variis enim locis jam inde ab Ludovici Bavari temporibus pullulaverat, ac radices altius egerat. Itaque ut veriſſimum ſit extremas ejus ſectæ reliquias huc tandem confluxiſſe, & ruſticos aliquot homines ex his locis corrupiſſe; illud certe perfalſum eſt de universa ea ſecta, quæ neque his locis exorta eſt, & multo latius pervagata eſt, quam ſit ultimus iſte Piceni receſſus; nec puto magis eſſe ignominioſum his locis quod ea contagio hucuſque pervenerit, quam glorioſum quod hic deleta, & extincta ſit.*

alcune feminuccie con voſtre menzogne, e fallacie.

Denique ſic Dialogum ſuum concludit pag. 22. Ecco la carità de la voſtra Chieſa: queſte ſono le opere de la voſtra pietade: queſti ſono li miracoli de la voſtra ſantitade. Criſto in Croce con li ſuoi Santi chiama, perdona, perdona; e voi con li Giudei chiamate, mora, mora; occide, occide: ſiccome faceſte del Beato Angelo dell'Ordine de li Camaldoli, lo quale perſeguitava la voſtra maladetta ſetta. La cui morte, come degno ſagrificio offerto a Dio per defenſione de l'immacolata fede di Criſto lo ha juſtamente accettato, & demoſtrato con evidenti ſegni de molti miracoli eſſere a Dio ſommamente grato. Prego adunque lo piiſſimo Signore con tutto lo core, che in eterno & oltra ſi degni illuminarvi a conoſcere la veritade, la immacolata & vera fede de Jeſu Criſto benedetto in ſæcula ſæculorum Amen.

FINIS.

Pag.* 11. *poſt ſecundam lineam hanc addito

FILIO. DIVI. TRAIANI

Pag. 76. *lin.* 7. civitate, *leggito* oppido.

Re-

Reverendiſſimus Dñus S. Piſaurenſis Eccleſiæ Canonicus Sigonfredius videat & referat. Piſauri 23. Auguſti 1748.

J. B. Paſſerius Vic. Gen.

De mandato Reverendiſs. Domini Joannis Baptiſtæ Paſſerii Vicarii Generalis Piſauri ego Joannes Antonius Sigonfredius Sanctæ Piſaurenſis Eccleſiæ Canonicus, ac Proth. Apoſt. vidi Epiſtolam, cujus titulus *De antiqua Picentum Civitate Cupra Montana, cum Appendice Veterum Monumentorum, Adm. R. P. Mauri Sartii Monaci Camaldulenſis*, nihilque in ea fidei, principibus, ac bonis moribus adverſum inveni, quare ipſam luce dignam judicavi. In quorum, &c. Dat. Piſauri Kalendis Septembris 1748.

Attenta ſupradicta relatione imprim. quoad Nos.

J. B. Paſſerius V. G.

De

Digitized by Google

De mandato adm. R. P. M. Mazzolii Vicarii S. Offit. in Piſauri Civitate legi Epiſtolam cujus titulus *De antiqua Picentum Civitate Cupra Montana*, *cum Appendice Veterum Monumentorum*, *Adm. R. P. Mauri Sartii Monaci Camaldulenſis*, nihilque contra fidem, boniſque moribus inveni, ideo exiſtimo typis mandari poſſe, &c.

Datum in Conventu Ser. Mariæ de Piſauro die 25. Septembris 1748.

Fr. Philippus Maria Brioli Conſ. Th. in Civi. Piſau.

Attenta ſupradicta atteſtatione imprimatur.

F. Hyacinthus Ant. Mazzolius Vic. S. O. Piſauri.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

005655573